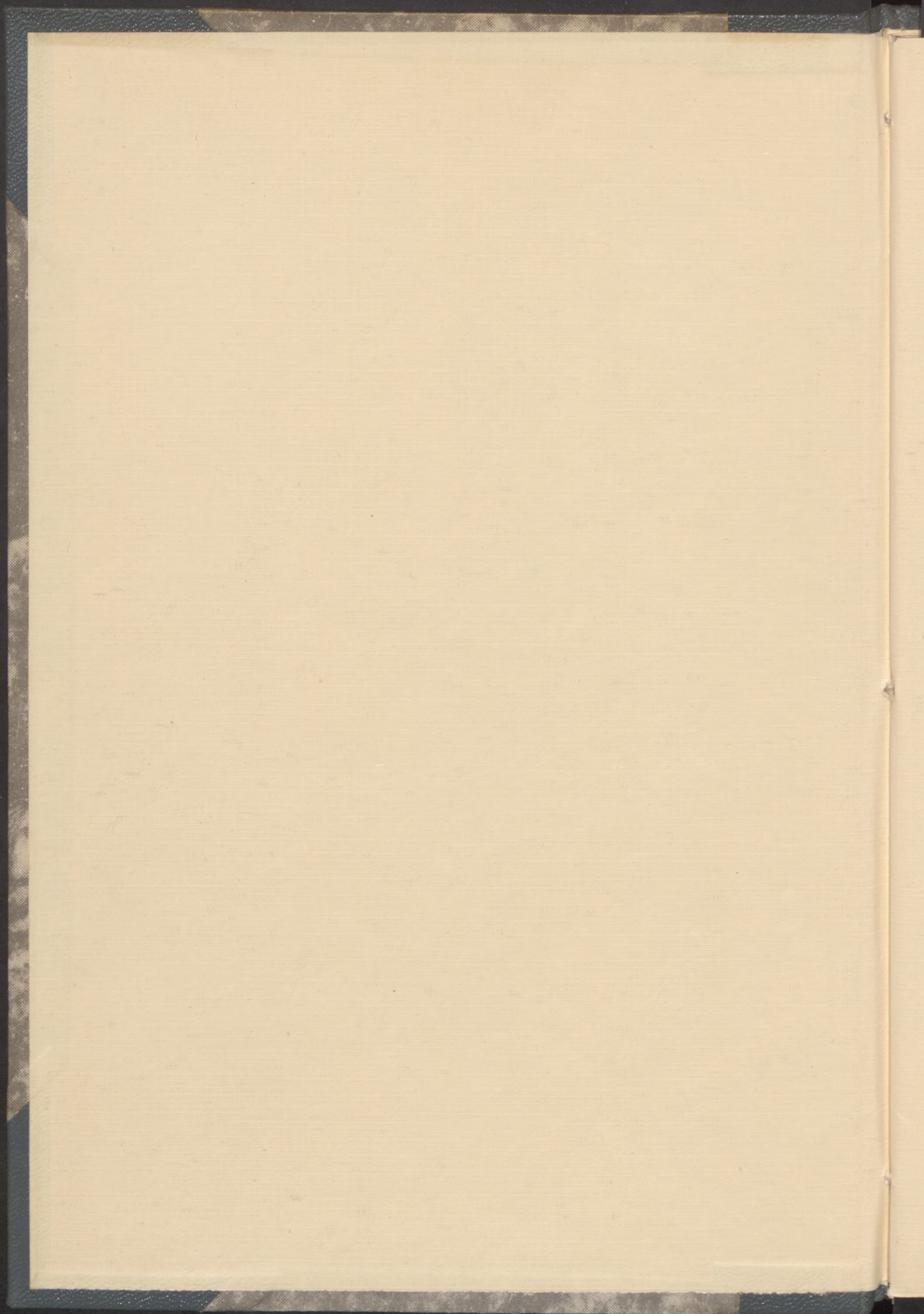
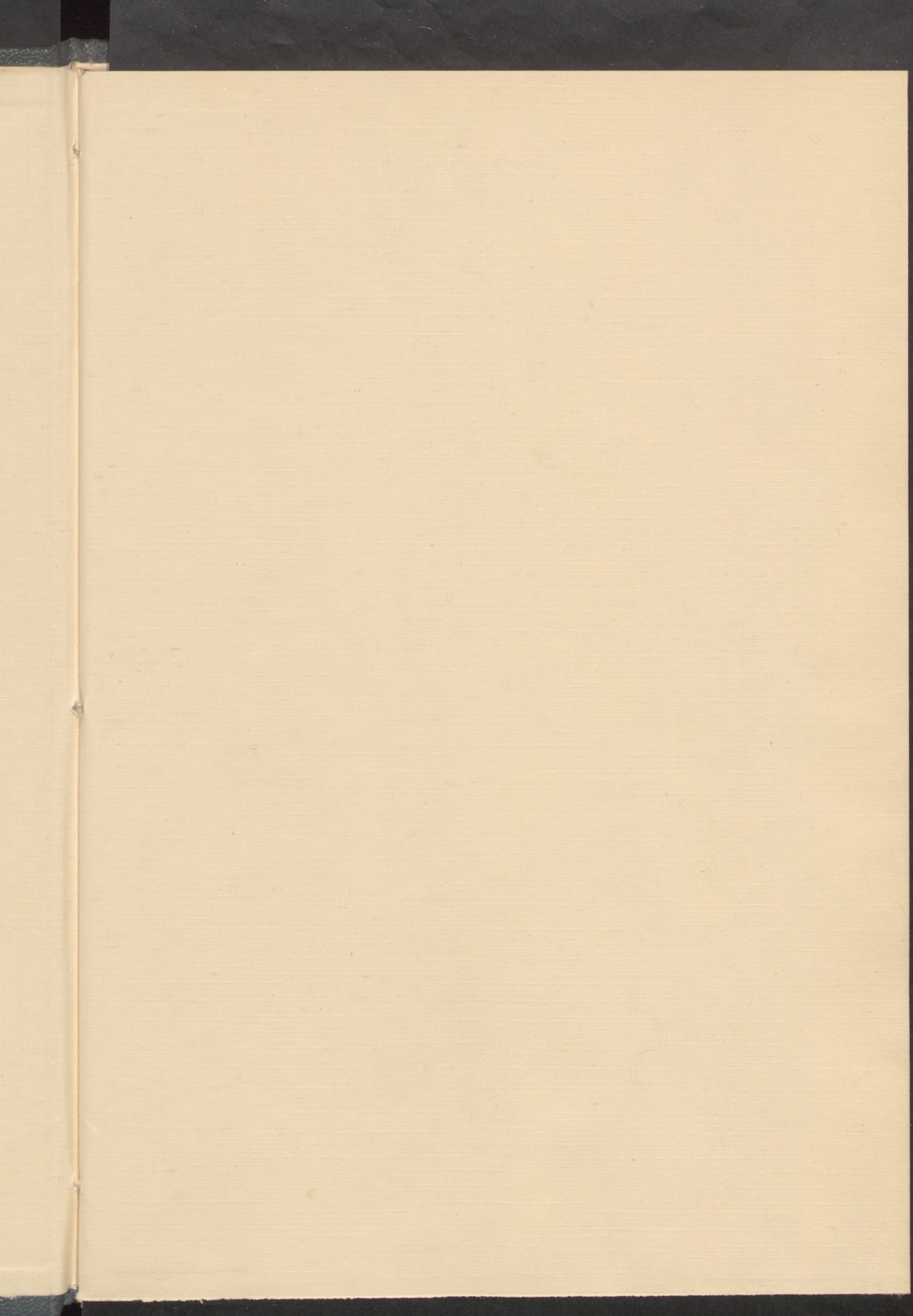

204.346

204346

V 80.

KÁCSOR KERESZTÉLY ÉLETE

IRTA

Dr. FRIEDREICH ENDRE

KEGYESRENDI TANÁR

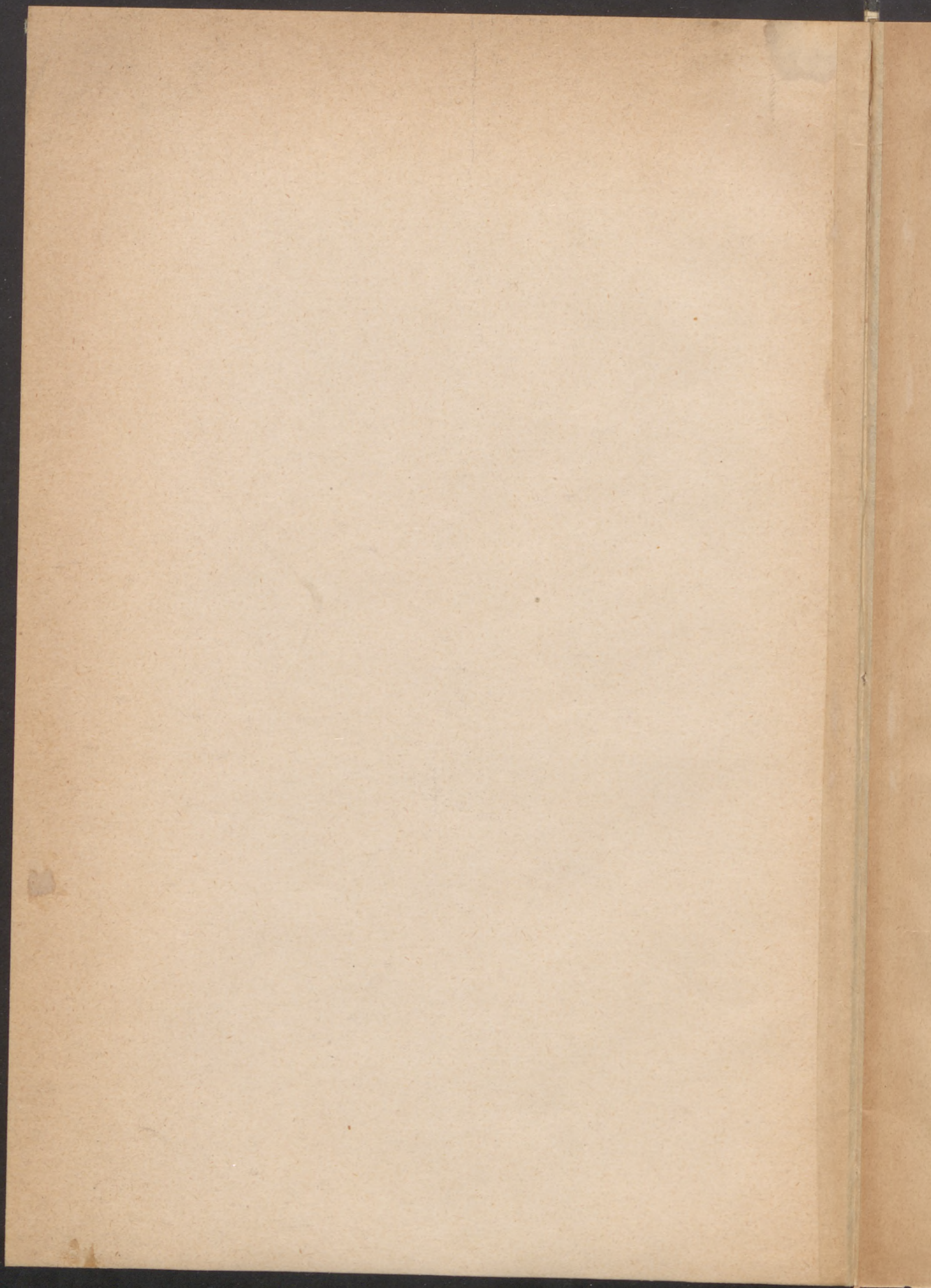

BUDAPEST

STEPHANEUM NYOMDA R. T.

1909.

KÁCSOR KERESZTÉLY ÉLETE

IRTA

Dr. FRIEDREICH ENDRE

KEGYESRENDI TANÁR

BUDAPEST

STEPHANEUM NYOMDA R. T.

1909.

Heiny. I.
171 mk

204346

M. N. MÚZEUM KÖNYVTÁRA
I. Nyomat. Növekedéskönyv.
1909 .év. 446. sz.

I.

Kácsor gyermekkorá és pesti iskolázása.

Iskolánk értesítőiben már többször volt szó a pesti születésű Kácsor Keresztélyről, intézetünk egykori növendékéről és tanáráról. Takáts Sándor¹ és Prónai Antal² behatóan ismertették pedagógiai és színműírói tevékenységét. Ezuttal be akarom mutatni egész életpályáját és nagyszámú művei közül különösen azokkal foglalkozom, melyek könyvészeti és rendtörténeti följegyzéseit tartalmazzák. Életrajzába sok aprólékos adatot is fölvettem, melyekről azt hittem, hogy talán jellemzik korát és azt a világot, melyben élt.

Kácsor Keresztély 1710-ben született Pesten. Atyja, a nyéki születésű Kácsor Mihály a pesti plébánia-templom sekrestyése, később az esztergomi érsek tizedszedője volt. Anyja, Fehérvári Éva, Szombathelyről származott. Fiuk a keresztségben (1710. nov. 28.) az András nevet kapta, de mikor 1727-ben belépett a kegyes-tanítórendbe, a Keresztély nevet vette föl. A sekrestyés lakása, mint a XVIII. századból fennmaradt régi térképek mutatják, a belvárosi plébániatemplomot körülvevő temető mellett állott a Dunaparton, szemben a templom főajtájával, körülbelül az Erzsébet hídfő és a piarista-ház közt elterülő kis park helyén. Kácsor Mihály értelmes, megbízható ember volt, valami kis deákos műveltsége is lehetett, mert mindig papok közt forgolódott. A piaristák szerették, ügylátszik több dologban hasznát is vették, komoly szavahihető embernek ismerték. Mint a plébánia egykori alkalmazottja eleven krónikája volt a pesti egyház viszontagságainak. Erdöss István, a piarista-ház első

¹ Benyák Bernát és a magyar oktatásügy 1891. A főváros alapította budapesti piarista kollégium története. 1895.

² A piaristák színjátéka Pesten a XVIII. században. 1907.

történetírója, 1722-ben, mikor itt tanárkodott, sok érdekes dolgot hallott tőle, egyet-mást föl is jegyzett a ház történetébe, így az ő elbeszélése alapján írta meg, hogy miként zördült össze Ambler Tamás pesti jezsuita plébános Neander János városi kapitánnyal. Kácsor Mihály szerint ezen viszálykodás okozta azt, hogy Szász Keresztély primás a jezsuitákat 1710-ben megfosztotta a plébánia vezetésétől és eltávolította őket Pestről.¹

Kácsor, bár életéből sok érdekes dolgot jegyzett föl, gyermekkoráról alig írt valamit, pedig a régi pesti életről szóló adatok nagyon értékesek volnának. Késő öregségében belekezdett egy «*Pest sz. k. város leírása*» című munkába, de ebben csak a nagyobb történeti munkák Pestre vonatkozó fejezeteit s a piaristaház régi krónikáját kivonatolta és csak azt jegyezte föl, hogy születése évében nagy árvíz volt, mely igen sok kárt okozott.²

A pesti ház krónikájában egy másik elemi csapás emlékét is megörökítette. Elmondja, hogy 1723-ban husvét napján Budán a bécsi kapu közelében tűz ütött ki, melyet a szél a Duna felé hajtott. A jezsuiták kollégiumát, templomát és a szemináriumát elhamvasztotta, majd egy puskaapor-raktár is fölrobbant. A tűzvész három napig tartott. A kis Kácsor és társai első nap érdeklődéssel nézték a félelmesen szép tűzijátékot, amint egy-egy csomó lövészer fölrobbant, de mikor a budai várparancsnok átízent, hogy meneküljenek minél messzebbre, mert a puskaaporos torony is valószínűleg a levegőbe repül s Pestet is veszélyeztetheti, kifutottak a falvakba s csak a harmadnapon mertek visszajönni.³

Gyermekkori emlékei elmosódtak, vagy nem tartotta érdemesnek azokat papírra vetni, de egyik rendtörténeti munkájában mégis sorra vette pesti piarista tanárait s néhány odavetett vonással jellemezte őket.⁴

Kácsor szülei szerény viszonyok közt éltek ugyan, de gyermeküket gondosan nevelték és taníttatták. Az első oktatást a

¹ *Historia Domus Pesthiensis Scholarum Piarum* I. 3—5. l. — Kácsor, *Descriptio Civitatis Pesthiensis* 249. l. — Takáts Sándor dr. «A főváros alapította budapesti piarista kollégium története» című művében [98—102. l.] részletesen ismerteti az esetet.

² *Descriptio liberae et regiae civitatis Pesthiensis* 1787. 259. l.

³ *Historia domus Pesthiensis* 50. l. Budapesti k. r. ház levéltára.

⁴ *Historia de ortu et progressu Prov. Hung. S. P. Kegyesrendi központi levéltár.*

városi elemi iskolában nyerte, majd az 1719. év őszén a piarista gimnázium alsó osztályába adták.

Hogy pesti iskolázásán végigtekinthessünk, az alábbiakban közlöm tanárainak nevét tanévek és osztályok szerint:

1719/20	major parvista,	tanár:	Melczer Damján.
1720/21	principista	«	«
1721/22	grammatista	«	Erdöss István.
1722/23	syntaxista	«	Reisinger Jusztinián.
1723/24	poéta	«	Bieliczky Ágoston.
1724/25	poéta	«	Sándor János.
1725/26	rétor	«	Fiala Jakab.

Első tanára, Melczer Damján német származású klerikus volt. Szelidlelkű, beteges fiatalember volt, aki gyenge egészségi állapota miatt csak nehezen tudott megküzdeni a tanítás terhes munkájával. Üres óráiban a zenében keresett szórakozást. Kácsor több helyen hálásan emlékezik meg szorgalmáról és nyájas bánásmódjáról.

A grammatikai osztályban a szinmagyar lelkű Erdöss István tanította. Ugyancsak erős magyar érzésű ember volt syntaxis-tanára, a mohácsi születésű Reisinger Jusztinián. Kácsor késő öregségében is hálás kegyelettel emlegette őt és sajnálkozott rajta, hogy előljárói félreismertek és nem tudott úgy érvényesülni, ahogyan tehetségével s nemes jellemével megérdemelte volna. Tótnak született, de jó magyar vált a privigyei Bieliczky Ágostonból, kinek nevét szintén Kácsor tanárai között látjuk. Német származású rendtársai sokat kellemetlenkedtek neki, mert mindig a magyarokkal tartott. Sándor János nagy tudásáról és kitűnő emlékezőtehetségéről volt nevezetes. Ő is tót volt, de szivben-lélekben megmagyarosodott, sőt szláv nevét (Sandrik) is magyarra változtatta.

Kácsor tanárai közül leginkább Fiala Jakabhoz ragaszkodott. Fiala ismerte föl a benne rejlő szép tehetséget, üres óráiban sokat foglalkozott vele, mert azt vette észre, hogy az irodalmi tanulmányokhoz nagy kedve van és a verselésre is van hajlandósága. Fiala fiatal ember volt, egyénisége vonzó, kedélye költői. Elragadó ékesszólással magyarázta a történetet. Curtius Rufus és Bonfinius voltak a legkedvesebb írói, ezeknek műveit csaknem könyv nélkül tudta.

A pesti piarista gimnázium 1717. nov. 6. nyílt meg 165 tanulóval. Hogy az iskolára csakugyan szükség volt, az is bizo-

nyitja, hogy a tanulók száma néhány év múlva már megkét-szereződött. Az 1725. év őszén, amikor Kácsor a retorikára iratkozott be, már 312 növendéke volt az iskolának. A retorikai osztályt ezen évben már 123 fiú látogatta (70 rétor, 53 poéta). A felsőbb osztályú tanulók közt kevés volt a pesti, mert a város nagyon kicsiny és szegény volt és csak ezidőtájt kezdett egy kissé fejlődni. Kevesen tudták végigjárni fiaikkal az iskolát, a vidékiek ellenben erősen özönlöttek a retorika látogatására, mert ez még sok iskolából hiányzott. Az említett iskolai évben a 123 rétor és poéta közül csak nyolcz pesti volt. Ami a nemzetiségi viszonyokat illeti, megemlítem, hogy a 123 közül volt 63 magyar, 31 tót, 6 dalmata, 4 horvát, 17 német, 1 francia, 1 örmény.¹ A nyolc pesti közt csak két magyar volt, az egyik a mi Kácsorunk.

A népes iskola fegyelmezése nehéz lehetett, mert az ifjúság meglehetősen vad és rakoncátlan volt. A diákok neve mellett gyakran olvasunk efféle bejegyzéseket: *electus, quia commisit furtum, vagator et capitosus, rarus in scholis*. Az egyik ugyan-csak kihozhatta a béketűrésből a szelid Fialát, mert odajegyezte neve mellé: *ingratus asinus*.²

Az akkori iskola első és főtárgya a latin nyelv volt. Mint-hogy ezt direkt módszer szerint tanították és az első órától kezdve folyton latinul beszéltek a tanulókkal, az összes tárgyat latinul adták elő, a gyermek gyorsan elsajátította a nyelvet. Desericzky azt írja, hogy a kilenc éves fiúk már folyékonyan és értelmesen beszélnek latinul és az iskolában annyira megtanulják ezt a nyelvet, hogy soha el nem felejtik. «Magyarországban a köznép és az alacsonyabb rendű emberek sorában nem ritkán akadhat sz olyanokra, akik, habár gyámoltalanságuk vagy mostoha sorsuk miatt nem emelkedhettek magasabbra tanulmányaik segítségével, kérdésedre biztos latinsággal válaszolnak. A tudást, melyet zsenge éveikben szereztek erősen megőrzik, ámbár a fazekak és serpenyők körül foglalatoskodnak, árral és túvel dolgoznak vagy az ekeszarvát fogják, a lovat varkárják, a nyáját őrzik».³

¹ A nemzetiség megjelölése nagyon ingadozó. A tótokat ezidőtájt *pannonnak* írják, az *albanus* néha örményt, máskor pedig bolgárt jelent.

² *Catalogus studiosorum*. A budapesti k. r. főgimn. levéltára.

³ *Pro cultu litterarum in Hungaria vindicatio*. Róma 1743. 64–65. l. — Itt Desericzky annak illusztrálására, hogy hazánkban sok alacsony sorsú ember is tud latinul, elmond egy anekdotát. Szakadó esőben szerzetesek

A tanulót korán belevezették a verselés titkaiba. A poétikát nem annyira esztétikai célból tanították, hanem inkább azért, hogy latin nyelvi tudásukat ezzel is erősítsék és az alkalmi versek készítésének szabályaiba beavassák növendékeiket. A versben nem az eszmét, gondolatot vagy a lendületet keresték, hanem a formát. Minél mesterkéltebb volt a poéma alakja, annál jobban tetszett. A verselés tisztán a gyakorlat dolga volt. Minthogy rengeteg sokat memorizáltak a latin költőkből, nem volt nehéz a tanultakból centókat állítani össze. Egy-egy eleve-nebb eszű kis poéta napjában összeírt 200 sor verset is és azzal kedveskedett költészettanárának.¹

Kácsor is korán kezdte a verselést. «*Opera poetica varia*» című gyűjteményének több darabja még diákkorából való. Jó csapáson indult meg, mert mestere, Fiala Jakab, felülemelkedett az akkori latin verzifikátorok átlagos színvonalán. Bár ő is írt technopaegniumokat, mégis sokkal tisztultabb nézetei voltak a költészet céljáról s lényegéről, mint kortársainak, kiknek egész tevékenysége a mesterkélt versek faragásában merült ki. Kácsor azt írja róla, hogy a költészet történetét senki sem ismerte jobban, mint ő.

A történelmet Erdöss István és Fiala kedveltették meg Kácsorral. Erdöss leveleiben a tősgyökeres magyar ember józan észjárása és tüzes nemzeti érzülete nyilatkozik meg, történelmi följegyzéseiből pedig sokoldalú ismeret és erős logika tűnik ki.

utaznak fedett kocsin. Az út mellett meglátnak egy kondást. Sajnálkoznak rajta, hogy a legmócskosabb állatokat kell őriznie s hogy emiatt most ázik-fázik. A kondás végighallgatja latin beszélgetésüket és a következő ovidiusi verssel válaszol: «*Passibus ambiguus melam properamus ad unam*». Desericzky maga is ismert egy pásztort, aki a szegedi piaristáknál latinul szokott gyónni. Azt is fölemlegeti, hogy nálunk sok asszony és katona is beszél latinul, hogy ezen nyelv tudása hazánkban általános. Az bizonyos, hogy aki néhány évig járt gimnáziumba, megtanult latinul beszélni, csak-hogy kevés volt az iskola, különösen Dunántul és az Alföldön, azért ezen részeken a latin nyelv nem volt úgy elterjedve, mint a Felvidéken.

¹ «Ipse ego nactus fueram quospiam institutioni nostrae creditos, sexdecim (vix amplius) annos, natos; qui tempore, quod erat interdiu a ludo reliquum, caenationeque ac diverticulis, bis centum, plureisque versus bene concinnos, et repexos pangebant, solertiaeque ac navationis egregium periculum, atque mihi acceptissimum ingenioli partum, ad me perferebant postridie. Quos praesentem usque in horam tanquam dilectum pignus, ac mnemosynon, meliore scrinio asservare non piget.» Desericzky, Vindicatio. 71–72. l.

Fiala a római és magyar történet azon részleteit kedvelte, melyekkel a gyermekek érzelmvilágára leginkább lehetett hatni. Rajongott a régi magyar nagyságért, lángoló lelkesedéssel magyarázta nemzeti hőseink dicső tetteit, gyakran költői feldolgozásban is bemutatta azt, amit prózában tanultak és arra buzdította tanítványait, hogy költői kísérleteik tárgyát a történelem gazdag tárházából merítsék.

A komoly tanulmányokat időnkint az iskolai színelőadásokra való előkészület váltotta fel. Kácsor tanárai sok darabot adattak elő s némelyikben neki is juttattak szerepet. Több színlapon előfordul az aktorok között, de inkább csak kisebb szerepekben, mert a nagyobbakat a vagyonosabb fiuknak szokták adni, kiknek szülei a darab költségeit viselték.

Kácsor fürgé észjárású és példás szorgalmú fiú volt. Szívesen elszórakozott pajtásai között. Lelkének egyik alapvonása volt a kíváncsiság, érdeklődés minden iránt. Iskolatársai az ország legkülönbözőbb vidékeiről kerültek Pestre és sok érdekes dolgot mesélhettek neki szülőföldjükről. A nemes urak *perillustris*, *prae nobilis* és *nobilis* fiai ugyan lenézték polgári származású társukat, de annál népszerűbb volt a jámbor *pannonok* közt, akiknek zengzetes nyelvét meg is tanulta. A német már kicsiny korában az utcán ráragadt. Üres idejében olvasgatott, másolgatott. A könyv akkoriban nagyon drága volt, az iskolakönyvek legnagyobb részét diktálás után írt jegyzetek helyettesítették. Volt ugyan poétikai és retorikai tankönyvük, de ezt a szegény mendikáns diákok nem tudták megvenni, az ambiciózusabb tanárok pedig maguk állítottak össze valami vezérfonalat. Kiadni csak akkor tudták, ha mecénást találtak, ami aránylag ritkán sikerült, azért diktáltatták növendékeiknek. Még így is nehezen boldogultak, mert a szegény koldusdiákoknak papírra s alig tellett. A szorgalmasabb diákok, amilyen Kácsor volt, a tanáraiktól és társaiktól kikölcsönzött könyveket lemásolták s lassankint egész kis könyvtárra tettek szert.

A pesti tanárok időnkint kirándulásokat is rendeztek tanítványaikkal. 1721. május havában Demka Sándor igazgató három napi szünetet engedélyezett. A diákok tanáraikkal átesónakáztak a Margitszigetre. Vittek magukkal sok elemózsiát, mert mind a három napot ott akarták tölteni, de egy szerencsétlenség mindjárt az első napon megrontotta a mulatságot. Kácsornak egyik principistatársa, Christovics Keresztély pesti rác fiú, egy pisztolyt nagyon erősen megtöltött és odaadta Goldfusz András rétornak

hogy süsse el. A fegyver szétrobbant és elszakította Goldfusz hüvelykujját. Nagy ijedelem támadt, a mulatságnak véget vetettek, a tanulókat azonnal hazaküldték, a sebesültet pedig szállására vitték és Gerstl városi felcser gondjaira bízta. Minthogy ez a gyógykezelésért 50 forintot kért, a szegény diáknak pedig nem volt pénze, a Mária-kongregáció pénztárából fedezték a költséget.¹

A modern pedagógia által annyira ajánlott kirándulások valamennyi piarista-iskolában szokásosak voltak. Erre vonatkozólag a legtöbb ház történetében vannak följegyzések.

II.

Kácsor pályaválasztása, szegedi tanítóskodása, próbaévei.

Kácsor kicsiny korától fogva papok közt forgolódott, piarista-iskolában végezte tanulmányait, otthon is vallásos nevelésben részesült, nem lehet tehát csodálnunk, hogy korán megérlelődött lélkében a gondolat, hogy az egyházi pályára lép. Világi pap nem akart lenni, bár szülei ezt jobban szerették volna, mert erősebb hajlamot érzett a tanításhoz és a csendes tudományos foglalkozáshoz, mint a lelkipásztorkodáshoz. Legszebbnek találta azon életpályát, melyen tanárai működtek, azért már 15 éves korában elhatározta, hogy a piarista-rendbe lép. Jelentkezett is, de fiatalsága miatt nem vették fel. Mikor a retorikát elvégezte, ismét kérte a felvételt, de Kubránszky László rendfőnök azt tanácsolta, hogy hallgasson egy évig filozófiát vagy a budai jezsuitáknál, vagy Szegeden a piarista klerikusok tanfolyamán. Kácsor az utóbbit választotta, mert kedves tanárát, Fiala Jakabot is Szegedre helyezték. Az 1726. év őszén Szegedre ment, de nem hallgathatta a bölcsészeti kurzust, mivel az infimisták tanítására alkalmazták. Ezeket Zbroini Placidnak, a principia és parva magiszterének kellett volna tanítania, de nem tudott magyarul, azért a legalsó tanfolyam vezetését elvették tőle és Kácsorra bízta. A tanév végeztével megismételte kérését, de a rendfőnök halogatta a dolgot és azt ajánlotta, hogy menjen Nyitrára és tanulja egy évig az *aritmikát*, ellátásáról a nemesi konviktusban fognak gondoskodni. Időközben azonban egy noviciusjelölt visszalépett és helyébe

¹ Hist. dom. Pest. 36. l.

Kácsort fogadták be. Csakhamar beteljesedett szive vágya; 1727. október 12-én Rosinszky Ambrus privigyei házfőnök ráadta a rend egyszerű öltönyét.

A magyar kegyes tanítórend anyaháza és legnépesebb kollégiuma a privigyei volt. Itt volt noviciátusa, a fiatalok innét indultak ki pályájukra, a tanítás nehéz munkájában kifáradt öregek ide tértek vissza, hogy hátralévő éveiket csendes, zavartalan nyugalomban éljék le. A kollégium még csak hatvanéves multra tekinthetett vissza, de ez a mult küzdelmes, viszontagságos és egyúttal fényes is volt. A bajmóci ódon vár, ahová a házból gyönyörű kilátás nyílik, emlékeztette a ház lakóit a letűnt félszázad változatos történetére. Elődeik ott kerestek oltalmat Thököly véres harcai idején, a Rákóczi-felkelés zavarai alatt. A refektórium falait néhány kép díszítette. Ott látták a rend alapítójának, Kalazanti Józsefnek képét, akit az egyház csak később iktatott szentjei sorába, de fiai, mint patriárkájukat tisztelték. Ott ékeskedett a nagylelkű gróf Pálffy Pálné képmása is, aki elődeiket letelepítette s minden szükségletükről anyai szeretettel gondoskodott.

A háznak nemcsak története volt, de voltak tradíciói, sőt legendái is. Első lakóit a jámbor hagyomány ragyogó díszbe öltöztette. Minél távolabb estek tőlük időben, annál több legenda fűződött nevükhöz. A sekrestyében mutogattak egy könyvet, melyre a másvilágról visszatérő Kada István erdélyi püspök nyomta reá tüzes kézjegyét. Gyakran esett szó Hanaciusról, a fáradhatatlan misszionáriusról, aki hosszú életét vándorlásban rótta le. Majd a Kárpátok félreeső zugaiban lappangott ruthén pakulárok kalibáiban, majd a püspökök várkastélyaiban, a lengyel király palotájában udvarolt, de mindenütt csodálatos leleményességgel szövögette merész terveit a protestáns templomok visszahódítására. Még nem mosódott el a ház egykori elüljárójának, Kincel Istvánnak, Thököly foglyának, emlékezete. A művészi terv szerint készített napóra, melyet Zweier Farkas állított fel, lelkükbe idézte alkotójának emlékét. Ezt is, mint a Thököly-háborúk mártírját emlegették. Sokat beszéltek a privigyei származású Herchl Józsefről, akit a megholtak szellemei gyakran fölkerestek, míg végre hozzájuk költözött és megismerte a túlvilág rejtelmeit, melyekkel már élteben is annyit foglalkozott. Tudtak még a szentéletű Berzeviczy Valeriánról, a zseniális Hauzenka Miklósról, Cservenka Ignácra, aki kitűnő teológusokat nevelt a rendnek.

A kollégium szellemi munkálkodása még azon az uton haladt, melyet a magyar rendtartomány zseniális szervezője, Mösch szabott ki. Az ő tanítványai voltak az ifjúság mesterei, könyveiből tanították a poétikát és aritmetikát, az általa meghonosított módszer uralkodott a gimnáziumban, a noviciusok és klerikusok nevelésében. Anyagi ügyeikben, pöreikben is ő volt a tanácsadójuk: a bámulatos pontossággal rendezett levéltárban, a protocollumokban, melyekbe a fontos okmányokat bemásolta s magyarázó jegyzetekkel látta el, megtalálták az utasítást ügyeik vitelére. A ház történetét, az alapítókhoz való jogviszonyát, kötelezettségeit, rendjük kiváltságait csak az ő irataiból ismerhették meg igazán. Ámbár egy negyedszázad telt el azóta, hogy miután élete nagy művét létrehozta, ellenségeitől elkeserítve kibujdosott s Nikolsburgban örök álmra hajtotta fejét, szelleme változatlanul élt tovább.

Mikor Kácsor Privigyére került, a házat Rosinszky Ambrus igazgatta. Ezt a jobb sorsra érdemes férfiút sokoldalú tehetség, nagy tudás, mély vallásosság, páratlan szorgalom és az ifjúság iránt érzett igazi kalazanciusi szeretet jellemezte. Kácsor és noviciustársai annyira rajongtak érte, hogy szinte nem is embernek, hanem angyalnak tekintették, aki az égből szállott le közéjük. A beöltöztetés megható szertartása után ő tartotta velük az első szentgyakorlatokat, ő ismertette meg választott pályájuk feladatait. Bár a ház anyagi ügyeivel sok dolga volt, mindig talált időt, hogy valami szépre, jóra tanítsa őket. Résztvevő szórakozásaikban, mesélgetett a régiokről, a viszontagságos Rákóczi-korszakról. Szerencsétlen sorsa, borzasztó betegsége, melynek kínjait keresztényi türelemmel viselte, őszinte részvétet keltett a fiatalokban. Epileptikus rohamai miatt sokszor hetekig munkaképtelen volt, de amint egy kissé összeszedte magát, megragadott minden pillanatot a hasznos munkára. Kácsor gyengéd kegyelettel írja róla egyik munkájában: *Valahányszor eszembe jut munkás élete, sok szenvedése, kínos halála, nem bírom elfojtani könnyeimet. Még jobban fáj, ha arra gondolok, hogy mivé lehetett volna, ha a borzasztó kór meg nem bénítja áldásos tevékenységét. Jelleme, élete annyira tiszteletreméltó volt, hogy a legszigorubb bíráló sem talált volna benne megróni valót. Maga volt a jóság, a szeretet.*¹

A noviciátus föladata volt a lelki élet gyökeres átalakítása,

¹ Historia de ortu et progressu Prov. Hung. S. P. 326. I.

a humaniorák átisméltlése és az alsófokú tanításhoz szükséges ismeretek megszerzése. A szerzet szabályait Gallay Lukács magiszter magyarázgatta, a humaniorákat pedig Izold Valérián promagiszter tanította. Gallay munkás, szigorú életű szerzetes volt, képzett teológus és filozófus, emellett különö zenész, Izold pedig jeles latin szónok, stilszta és költő. Izold ellensége volt a piarista-iskolákban divatozó romlott nyelvhasználatnak és dagályos stilsztnak, melyet Kácsor *stylus Polonicusnak* nevez, mert az öregebb tanárok még a lengyel piaristáktól tanulták azt. Sajátságos, hogy a XVII. század végén és a XVIII. század első felében a rendtagoknak szánt följegyzésekben és a házak krónikaiban egyszerűen, világosan és természetesen írtak, nyomtatott műveiket pedig a mesterkélt stílus, nyakatekert kifejezések csodás egyvelege teszi élvezhetetlenné. A nyelvhasználat legkülönbözőbb korszakaiból halászták elő a szavakat és szólamokat, a versbe a legprózaibb frázisokat tördelték bele, viszont a prózai panegirisekből a legtarkább figurák viritanak ki, melyeknek a versben sem igen volna talajuk. Ez természetesen nemcsak a mi latin íróink hibája, nemcsak a lengyeleké, hanem általános betegsége annak a kornak, mely a humanisták nemes izléssel megírt alkotásait ismerte ugyan, de nem tanult belőlük.

Izoldnak talán egy munkája sem jelent meg nyomtatásban, azért csak tanítványaira hathatott és nem terelhette jobb útra azt a gárdát, mely Szlavkovszky Benedeket, az agyafürt leleményességgel összerótt technopaegnumok szerzőjét, a szó- és gondolatficamítás csodáit mesterét vallotta tanítójának. Kácsor beismeri, hogy a nyelvet pesti iskolázása alatt sajátította el, de a tiszta cicerói stílust Izold kedveltette meg vele.

Prózai írásaiban Cicero hatása érzik meg leginkább. A nyelv tisztasága, mondatainak aránya, választékos kifejezéseinek eleven-sége és fordulatossága erre vall.

A noviciusokat aritmetikára Kovacsovics Pál tanította, aki egykor Mösch Lukácsnak, a mennyiségtani oktatás buzgó terjesztőjének volt a növendéke. Az oktatás alapja Mösch tan-könyve volt.

A magyarországi piarista iskoláknak régi hagyománya volt az aritmetika tanítása. Podolinban 1646-ban, Privigyén 1667-ben, Nyitrán 1702-ben már külön aritmetikai tanfolyamot említenek az egykorú jegyzékek. Kiválóbb matematikusok voltak Opatowski Vencel, Hauzenka Miklós, Zweier Farkas, Eder Ödön, Mösch Lukács, Cservenka Ignác, Szlavkovszky Benedek. Mösch Lukács

tanönyvet is írt diákjaik használatára.¹ Fönnmaradt kéziratai azt bizonyítják, hogy a felsőbb mennyiségtannal és hadmérnöki tanulmányokkal is foglalkozott. A XVIII. század első felében könyvvitelt is tanítottak, az aritmetikai osztály végzett növendékei közül többen a kamarai hivatalokban kaptak alkalmazást. Szlavkovszky *arithmetica comitatensis*-t is tanított, aminek nagy hasznát vették azok az ifjak, akik megyei szolgálatba léptek.²

Kácsor a mennyiségtanban nem sokra vitte, mert hajlama és tehetsége inkább az irodalom és a történet felé vonzotta, de később is érdeklődött ezen tárgy tanítása iránt. Rendtársai életrajzában mindig, mint különös érdemet említi föl a matematikával való tüzetes foglalkozást és az oktatásban elért eredményt.

A noviciátus második évét Korponán töltötte Sándor János promagiszter vezetése alatt, aki Pesten a poétikai osztályban tanította. Ugyancsak a humaniorák ismétlésével és az aritmetika tanulásával foglalkoztak, de az alsó osztályokban tanítottak is.³

III.

Kácsor gimnáziumi tanársága és felsőbb tanulmányai, nevelősködése.

Az 1729. év őszén visszakérült Pestre. Az alsó osztály (principia és parva) tanítását bízták reá azon intézetben, melynek három évvel azelőtt még önmaga is növendéke volt. Nagy kedvvel fogott a munkához, szorgalmasan oktatgatta népes osztályát, ahol vagy 130 fiú szorongott.

Pesten ismerkedett meg Pécsy Domonkossal, akit akkoriban a legjobb latin költők egyikének tartottak. Már több műve jelent meg nyomtatásban; kedves embere volt több főúrnak s főpapnak, kiknek érdemeit verseiben magasztalta. Az alkalmi verselésen

¹ Arithmeticus practicus. Tyrnaviae 1697.

² A piarista iskola általában gyakorlati irányú volt. Bár jogot egyik iskolájukban sem tanítottak, mégis több adat arra enged következtetni, hogy a megyei szolgálatra nemcsak azáltal készítették elő a köznemesi ifjakat, hogy a kornak megfelelő általános műveltséget megadták, a latin nyelvre megtanították őket, hanem a legszükségesebb jogi dolgokat is megmagyarázgatták és megtanították a közokiratok szerkesztésére. A különböző házak könyvtáraiban sok latin kézirat van, melyek a jogi életben előforduló okmányok formuláit tartalmazzák. Ezeket pörös ügyeikben maguk is használták, de tanítványaikkal le is írásták és alkalmazásukra megtanították őket.

³ Historia domus Carponensis S. P. Kegyesrendi központi levéltár.

kívül, melyet a kor izléstelen modorában gyakorolt, lelke sugallatát követve is áldozott a műsáknak. Legkedvesebb költője Ovidius volt. Szomorú kedélyhangulatát, melyet állandó betegeskedése okozott, elégiákban fejezte ki. A hosszú kinos éjszakákon költötte verseit, reggelenként, ha talált valakit, aki részvétellel hallgatta meg panaszait, elrecitálta elégiáit, az álmatlan órák szülőtteit. Kácsor nagyon vonzódott hozzá, viszont Pécsy is kedvelte őt, mert hálás hallgatóra talált benne, viszont örült a tréfának, jókedvnek, amivel fiatal barátja az ő világfájdalmas hangulatát igyekezett eloszlatni. Kácsort ő vezette be az iskoladrámák szerkesztésének titkaiba. Termékeny író volt, minden évben írt 3–4 darabot. Gyorsan dolgozott, 10–12 nap alatt elkészült egy-egy drámával.

Kácsor Pesten lépett először a nyilvánosság elé *Resplendens gloria Martis* című drámájával, melyet tanítványaival adatott elő a városi magisztrátus tiszteletére.¹ A változatos cselekvényű dráma főszereplője János, Örményország királya, aki megfontolva az égi intelmet, hogy Isten szeretetén kívül minden csak hívságos hiúság, elhatározza, hogy trónját átengedi unokájának, Leónak és a pusztába költözik, hogy ott remeteéletet éljen. Megkoronáztatja unokáját és visszavonul a magányba. Lovandus, az új király öccse föllázad bátyja ellen és Szolimán szultánnal szövötkszik. A remete Hassanes török vezértől meghallja unokája s hazája veszedelmét és hazasiet. Nicopompus vandal vezért, aki eredetileg a törökök segítségére jött, álmában Isten megintti, hogy pártoljon át az örményekhez. Mikor fölébred, találkozik Jánossal, aki a királyi palotába vezeti. János remeteköntöse fölé fegyvert ölt, honfitársai élére áll és fényes diadalt arat a törökön.

A darabot diszesen állították ki. A török és örmény főemberek, a két fejedelem udvari emberei, katonái fantasztikus ruhában szerepeltek. A hazafias és vallásos tendencia, melyet a költő szépen kötött össze, nem tévesztette el hatását. Lelkes taps jutalmazta a szerző s kis színészeink fáradságát.²

A következő évben (1730/31.) Debreczenben tanította ugyan-

¹ A darab kivonatát tartalmazó szinlapot közölte dr. Prónai Antal «A piaristák színjátéka Pesten» című műve függelékében. (121–124. l.)

² Kácsor a darab tárgyát Dauroultius Antal «Flores exemplorum» című könyvéből vette. Az előadás az egykori (galamb-utcai) piarista ház első emeletén lévő színházban folyt le. Prónai 14. l.

csak az első tanfolyamot, majd két évig filozófiát hallgatott, az első évben Nagykárolyban, a másodikban Vácson. Mindkét helyen Nemesényi Adolf volt a tanára. Az 1733. év őszén Szegedre küldték teológiai tanfolyamra. Ezt Pécsy Domonkos vezette.¹

1734/5-ben ismét Debreczenben találjuk, mint a syntaxis tanítóját.

1735-ben a Peró-lázadás, mely fölzavarta a Tiszántúl nyugal-mát, Debreczenben is nagy izgatottságot keltett. A csőceslék nyugta-lankodni kezdett, fenyegette a katolikusokat, még inkább a papo-kat, úgyhogy a katolikus nemesség, mely a zendüléstől tartva, a városba menekült, arról kezdett gondolkodni, hogy a piarista házat fegyveresen kellene megvédelmezni a rabolni vágyó söpredék dü-hétől. A piaristák a nyelvesasszonynépség ajkáról gyakran hallottak az utcán ilyesféle biztatást: *No ti fekete ördögök, nem sokáig lesztek!*

A fölkelés leverése után Debreczenben is helyreállott a nyugalom.²

Az Alföld népe lecsillapodott, de a szerencsétlen mozgalom szomorú emlékei még később is láthatók valának. Kácsor október elején negyedmagával Mezőtur táján utazott. Útjuk a falutól nem messze egy erdőn vezetett keresztül. Az egyik tisztáson rémes látvány tárult eléjük. Jobbról-balról karók állottak az útszélen, ezekre volt föltűzve néhány lázadó föloszlásnak indult koponyája.

1735/36-ban Breznóbányán folytatta teológiai tanulmányait Fabiani Kelemen vezetése alatt. Látjuk, hogy Kácsor nem egy helyen s nem egyfolytában végezte felsőbb tanulmányait, hanem az egyes kurzusok közt több évig tanított. A rendnek központi intézete nem volt a magasabb tudományok előadására, hanem a filozó-fusokat vagy teológusokat oda küldték, ahol a ház könnyebben el tudta őket tartani. Minthogy az egyes házak vagyoni helyzete

¹ Pécsy a tanfolyam bevégeztével az oláhországi Krajovába ment, ahol III. Károly telepítette meg a piaristákat. Pécsy volt az új rezidencia első elöljárója. Tisztét csak egy évig viselhette, mert 1735. augusztus 6-án meghalt. 1739-ben a török támadás miatt elhagyták a házat.

² Kácsor a Peró-lázadás történetével nem volt tisztában. Így például azt írja, hogy a debreczeni polgári katonaságot Péro fogatta el, hogy Péro egyesítette seregeit Matulay és Sebestyén hadával, megütközött a királyiak-kal, de megverték és elfogták. (Annales provinciae Hungariae S. P. 93—97. l.) Meg kell jegyeznünk, hogy Péro nem egyesülhetett a fölkelőkkel, mert már május 3-án Aradon elfogták. Az ütközet alatt, melyet Kácsor említ, az erdőhegyi csatát kell érteni (május 7.), de itt természetesen Péro nem szerepelt, sőt épen a rácok verték szét a fölkelőket. V. ö. Márki Sándor, Péro lázadása. Budapest, 1893.

a nehéz viszonyok miatt folyton váltakozott, a tanfolyam — néha évközben is — átköltözött olyan házba, mely ellátásukaf biztosítani tudta. Egyidőben két-három helyen is volt bölcsészeti vagy hittudományi tanfolyam egy-egy tanárral, néhány hallgatóval. A régebbi alapítású házak közt alig van olyan, ahol valamikor ilyen kurzus ne lett volna hosszabb vagy rövidebb ideig.

A tanfolyamok megszakítását egyrészt a tanárhiány tette szükségessé, másrészt pedig régi szokás volt ez, amelyen nem igen változtattak. Ha nem volt elég rendtag, kit az alsó osztályok tanítására lehetett alkalmazni, tovább kellett várakozniok, míg a bölcsészeti tanfolyamra jutottak. A teológiai tanfolyamot régebben csak azokkal szokták elvégeztetni, akikből teológiai és filozófiai tanárokat akartak képezni vagy akiket erre kiváló tehetségük s szorgalmuk ajánlott, a többiek a noviciátusban, a bölcsészeti tanfolyamon és a közbeeső tanárkodás alatt az arra kijelölt tanultabb rendtagok vezetése alatt sajátították el a papsághoz szükséges ismereteket. Ez időtájt azonban a külön teológiai tanfolyam végzése már mindenkire kötelező lett. A piarista teológusoknak jó hírnevük volt, a püspökök szívesen alkalmazták őket szemináriumaikban (Veszprém, Győr) tanárnak vagy udvarukban titkárnak, udvari teológusnak. Minthogy az eklektikus irány még nem hódította meg a magyar piaristákat, a bölcsészeti tanítás a régi skolasztikus mederben haladt. A tárgy ridegségét a gyakori nyilvános vitatkozások élénkitették, havonként rendeztek akadémiákat, melyekre vendégeket is szoktak hívni. A tanfolyam mindig nagy ünnepélyes disputációval végződött; ilyenkor néha idegen más rendbelieket, világi papokat is fölkertek oppugnátornak. A vitatkozás tárgyait, képező tételeket kinyomatták s kiosztották a vendégek közt. A teológiai kurzusokat ugyancsak nyilvános vitatkozással szokták bezárni.

Breznóbányáról Nyitrára helyezték a retorika és poézis tanárának. Itt 153 növendéke volt. Tanítványaival hatszor lépett a nyilvánosság elé deklamációkkal és szindarabokkal.¹

A nyitrai gimnázium volt a rend legnagyobb intézete. A tanulók száma ezidőtájt ezer körül volt. Nyitramegye virágzó köznemesi rendje, mely azóta elpusztult, ideküldte fiait, de a

¹ Beszéd Szent Katalinról. Natalis (szindarab Hunyady István tiszteletére). Diogenes (farsangi játék). Gábornapi deklamáció (Bencsik Gábor rektor tiszteletére). Alexis (Banovics Ferdinánd tiszteletére). Évzáró színelőadás (Répásy Ferenc tiszteletére). Catalogus iuventutis gymnasii Nitriensis. I. k. Nyitrai k. r. főgimn. levéltára.

szomszéd vármegyékből is sokan keresték föl. Emellett több százra ment a szegény mendikánsok száma, akik koldulásból tengették életüket vagy mint a gazdagabb fiúk tanítói jutottak egy kis sovány kenyérhez. A város, mint egy dúsgazdag püspökség és káptalan színhelye, egy nagy nemesi vármegye központja a katolikus világnak nevezetes empóriumma volt. Iskolájának jó híre volt, a konviktusban a fő- és köznemesség diszevirága nevelkedett. Az iskola ünnepi istentiszteleteire, kongregációs gyűléseire, színelőadásaira közelből-távolból bejártak a szülők és érdeklődő atyafiak. A klérus is élénk figyelemmel kísérte az iskola fejlődését, ahol az a nemesi ifjúság nevelkedett, melyre később a katolikus világban és politikában vezető szerep várt.

Bár az iskola is kicsinyben az akkor uralkodó rendi világ képét mutatta és arra tanította az ifjúságot, hogy az egyes kasztok törvényes kiváltságait tisztelje, bár ebben a kis világban is fönnállottak azok a korlátok, melyek a szegényt a gazdagtól, a tót mendikánst a jómódú köznemes fiától vagy még inkább a fiatal mágnástól elválasztották, aki már diákkorában ősi vármegyéje örökös főispánja volt, a szellemi küzdelem, a tanulásban való versenyzés, amiben sokszor a mendikáns került elejbe az illusztrissimusnak, a tanítók szerető bánásmódja sokban enyhítette az ellentéteket. Sok szegény diák a rendházban és a konviktusban kapott élelmet, betegségükben az orvost és a patikát a kongregáció pénztára fizette, a vagyonosabb szülők s a klérus is sokféleképpen gyakorolták velük a jótékonytságot. Tanáraik az iskola patronusaitól összegyűjtött pénzből szoktak könyvet s papírt venni szegény tanítványaiknak. Több piarista, kiknek magánvagyonuk volt, szintén adakozott ilyen célra, így Desericzky Ince 1719-ben, mielőtt letette a szerzetesi fogadalmat, lemondott ősi javairól és párutcai ingatlanait testvérének engedte át azon föltétellel, hogy azok jövedelméből évenként bizonyos összeget fog adni a nyitrai gimnáziumnak, hogy azon a szegény diákoknak papírt s könyvet vegyenek.¹

Hogy a piaristák szívükön viselték a szegény diákok sorsát, mutatja a nyitrai ház krónikájának egy érdekes részlete, mely Rosinszky Ambrus házfőnök tollából ered. Rosinszky az 1738/39. tanév eseményei közt elmondja, hogy az év elején rendelet érkezett a helytartótanáctól, mely mindazon ifjakat, akik kán-

¹ Az erre vonatkozó iratok a nyitrai k. r. ház levéltárában találhatók.

tálásból és mendikálásból élnek s tisztességes megélhetési módjuk nincs, a lehető legrövidebb idő alatt ki kell zárni az iskolából, mert az ilyenek inkább nevezhetők koldusoknak, mint tanulóknak. Ezáltal is meg akarták akadályozni az országban elterjedt pestist. Ezenkívül jelentést is kívánt a helytartótanács a megmaradt tanulók számáról, nevérol, vagyoni s családi viszonyairól.

«Úgy látszott — írja Rosinszky — hogy az említett ürügyekkel takaródzó rendelet oda irányul, hogy a parasztok s jobbágyok fiai ezután eltiltassanak az iskolázástól. Mivel ez a rendelet homlokegyenest ellenkezett a mi intézményünkkel, melynek főrendeltetése, hogy a szegény gyermekeket tudományra s jóerkölcsre oktassa, talán azért rendelte el Isten, aki gondot visel a szegényre s a föld salakjából a hatalmasok közé ülteti, hogy nemsokára a mágnások gyermekei is eltiltassanak s kiűzessenek az iskolából a bekövetkezett pestis miatt. Panaszunkra, hogy a rendelet ellenkezik intézményünkkel, azt felelték, hogy az ország statutumai sohasem prejudikálnak a bekebelezett rendek szabványainak. Tehát elbocsátottunk nagyon sok szegény tanulót, akik kölcsönös siránkozás közben váltak meg tőlünk, csak néhány jobbtehetségű fiúról tudtunk gondoskodni, akiknek ellátást tudtunk szerezni. Így csak 753 tanulót írhattunk be.»¹

Amint a rend népszerűsége emelkedni kezdett, egyre több előkelő ifjú jelentkezett a szerzetbe való fölvételre. A nyitrai nemesi konviktus növendékei egymásután kíváncsoztak a rend kötelékébe. Sokat a valódi hivatás vezérelt a noviciátus falai közé, viszont mások az emelkedés lépcsőjének tekintették a szerzetet s úgy számítottak, hogy előkelő rokonságuk pártfogásával hamarosan magas egyházi méltóságra fognak emelkedni. Ezeknek fölvétele sok jót, de sok rosszat is eredményezett. Bajtay, a két Cörver báró, Orosz Zsigmond, Kayser Amadé és Ignác diszére váltak a testületnek s a modern haladás irányába terelték annak munkásságát, de mások nem érdemelték meg azt a megkülönböztető bánásmódot, melyben előjáróik részesítették őket. A régi egyformaság, egyöntetű fegyelem bomladozni kezdett s bár az arisztokrata nevelésű tagok magas műveltsége és szélesebb látóköre jótékonyan hatott a szellemi téren, de az alacsonyabb származásúak rossz szemmel nézték társaik favorizálását és nehezen vagy éppen sehogysem tudtak belenyugodni

¹ Historia domus Nitriensis S. P. I. 90—91. I. Nyitrai k. r. levéltár.

mellőztetésükbe. Az elégtelenséghez, melynek indokolt voltát tagadni nem lehet, a század második felében még a reform-eszmék gyors elterjedése is hozzájárult és könnyen megérlette a rend bizonyos fokú dezorganizációját.

1737-ben Kácsort Korponára küldték és két rendi növendék tanításával bízták meg. Az egyik Száraz György br. volt, a másik Jósika Antal br. Az első jóindulatú, jámbor fiú volt, de sokkal gyengébb tehetségű, hogysen lehetett volna belőle valamit faragni. De ez legalább nem okozott semmi galibát, mert jámbor együgyűségben élte le életét. Annál több baj volt Jósikával. A noviciátusban színlelte a vallásosságot, de aztán kitört rajta vad természete, melyet nem akart vagy nem tudott fékezni. *«Rosszabb természet lakozott benne, mint az áspis-kigyóban»*, fakad ki Kácsor, mikor róla ír.¹

Többször el is hagyta a rendet, átment a zoborhegyi kamalduliakhoz, megpróbálkozott a szécsényi franciskánusoknál, majd ismét visszatért, de vad jellege nem szelidült meg.

A keservés esztendő után, melyet a bárók mellett töltött, fényes bizonyosságát adva türelmének, rendfőnöke Aspremont-Reckheim Károly grófhhoz küldte, hogy annak kis fiát, Jánost nevelje. Egy évig volt a kis gróf mellett. Ezalatt nagybárá Zborón tartózkodtak. Kár, hogy a náluk töltött időről alig jegyzett föl valamit. Szeretett volna ott maradni, hogy ismereteit gyarapítsa, de mivel a pestisben több piarista meghalt, néhány a rend kebelén kívül működő tagot — köztük őt is — visszahívták, hogy az elhunytak helyét betöltsék. Annál inkább sajnálta, hogy meg kellett válnia a grófi családtól, mert ezek épen Belgiumba készültek s el akarták vinni magukkal. Már Zborón kezdett franciául tanulni, Belgiumban tökéletesen elsajátíthatta volna a nyelvet. Aspremont nagyon félt a pestistől. Minden csodaszert kipróbált, így valami port is, amelyet egy bécsi grófnő talált föl. Az orvosság hat hónapra oltalmat nyújtott a pestis ellen, ha pedig a hat hónap eltelt, megint be kellett venni egy adagot. A jó asszony az egész császári armádiát ellátta orvosságával. Aspremonték is bevették, sőt udvarukban mindenkinek — így Kácsornak is — be kellett venni. Később, úgy látszik, megrendült a bécsi grófné tudományába vetett hitük és Belgiumba akartak menni, hogy a dögvész pusztította országtól minél messzebb legyenek.

¹ Hist. de ortu et progressu prov. 400. 1.

Még Zborón időzött, mikor Halápy Konstantin rendfőnök, ki a szebeni alapítvány dolgában Sárosmegyében járt és néhány napig Fintán tartózkodott Dessewffy tábornoknál, magához rendelte. Dessewffy hallotta, hogy az Aspremont-családtól megválnak, azért szerette volna megnyerni egyik rokona nevelőjéül. Halápy a generális kedvére akart cselekedni s már-már odaigérte Kácsort, de ez megmagyarázta neki, hogy Aspremontékat örökre elidegenítik a rendtől, ha tőlük visszahívják s más családhoz küldik nevelőnek. Erre úgy oldották meg a dolgot, hogy Halápy titkárát küldte el nevelőnek, Kácsort pedig elvitte magával Privigyére, hogy a titkári teendőket végezze az iskolai év kezdetéig.

1739. november 25-én Szent Katalinnak, a filozófusok védőszentjének ünnepén Korponán megnyitotta a filozófiai tanfolyamot, melyet a rendi növendékeken kívül több világi is hallgatott. A következő iskolai évben Nagyszombatból a pestis miatt még több világi ment át Korponára, úgy hogy hallgatósága szokatlanul nagy volt, mert a klerikusokkal együtt 23-an voltak.

IV.

Kácsor Medgyesen.

A terjeszkedés vágya mindig jellemezte a rendet. A rendfőnökök állandóan új házak alapításáról tárgyaltak főpapokkal, főurakkal, városokkal. A tagok sokszor a maguk felelősségére kezdtek ilyen irányban alkudozni. Ha a kezdet biztató volt, a provinciális maga vette kezébe az ügyet, vagy megbízta az illetőt a további teendőkkel. A sok tervnek fele sem valósult meg, ami határozottan csak javára vált a szerzetnek, mert ereje amúgy is nagyon elforgácsolódott. Olyan helyekre is hívták a rendet, ahol csak lekipásztorkodással foglalkozó szerzetnek lett volna érdemes letelepednie, vagy olyan községekbe, ahol a máshitűek nagy száma vagy a lakosság gyér volta miatt sikerrel nem taníthattak volna. Ilyen elhibázott alapítás volt a medgyesi is. Ez úgy keletkezett, hogy a besztercei piaristák 1736-ban Csatári Nagy József erdélyi kamarai adminisztrátor és a katolikus státus támogatásával egy házat szereztek, de a medgyesi magisztrátus különböző akadályokat gördített letelepedésük elé, úgy hogy Laun Henrik besztercei házfőnök csak katonai asszisztenciával tudta elfoglalni (1741.) Hogy ne álljon üresen, beköltöztette Viczeman Bernátot, hogy addig, míg az új előjáró megérkezik, tartsa fenn a birtoklás jogát.

A pestis még egyre pusztított, mikor Kácsor azt a parancsot kapta, hogy vegye át a medgyesi rezidencia vezetését. 1741. októberében elindult Korponáról és elérkezett Debreczenbe, de itt megrekedett, mert semmi reménysége sem volt, hogy az erdélyi vesztegzáron áteresztik. Szerencséjére egykori iskolatársa, gróf Keglevics Gábor, a Koháry-ezrednek Debreczenben állomásozó alezredese meghallotta, hogy Erdélybe készül, azért azt ajánlotta, hogy csatlakozzék az ő katonáihoz, akik Kolozsvárra mennek egy nagyobb pénzszállítmányért. Keglevics jóvoltából a szakasz kíséretében el is jutott Kolozsvárra, ahol katonapapnak nézték s gáncsokodás nélkül áteresztették a vesztegzáron. A hosszú utazástól elgyötörve nagybetegen vergődött el Beszterczére, ahol a városi felcser és kuruzsolni mindig szerető rendtársai csak nagynehezen tudták lábraállítani. December elején elindult Medgyesre s 7-én átvette a rezidencia vezetését.

A kis kolónia kormányzata sok gondot okozott Kácsornak. A szász lakosság ellenséges szemmel nézte betelepedésüket és idegenkedésüket nem is igen igyekeztek eltítkolni. A szentferencrendiek sem látták őket szívesen, mert féltették tőlük a plébániát. Anyagi helyzetük is nyomorúságos volt, mert a rezidenciának nem volt alapítványa; csak jótévedők adományaiból és a konviktusból éldegéltek. Tanítványuk kevés volt, mindössze vagy 35, de annál több dolguk volt a konviktorokkal, akik az év végére már 14-en voltak, úgy hogy alig fértek meg a szűk rezidenciában. Tanítványaikkal folyton latinul társalogtak, úgy hogy ezek tavasszal már labdázás közben is latinul beszélgettek egymással. Ez nagyon tetszett a szász uraknak és többen szerették volna hozzájuk adni gyermekeiket, de Kácsor szerint féltek hitsorsosaik megrovásától. Valószínűbb, inkább attól tartottak, hogy gyermekeiket áttérítik a katolikus vallásra. Konviktoraik különböző kora s előképzettsége miatt egyszerre több osztályt kellett megnyitniok, minthogy pedig ők maguk kevesen voltak, egy Skultéti György nevű idősebb diákot fogadtak meg preceptornak, de ez csakhamar összezőrdült a konyhát gondozó fráterrel s faképnél hagyva őket, beállt katonának.

Konviktoraik közül szeretettel emlékezik meg csatári Nagy Józsefről, aki pártfogójuknak, Nagy János kamarai adminisztrátornak volt a fia. Két bátyja a beszterczei piaristáknál, majd a kolozsvári jezsuitáknál tanult. Testi és szellemi kiválóságuk miatt a legszebb reménységet fűzték hozzájuk. A kis Józseftől semmit sem vártak, mert sokkal gyengébb tehetségűnek látszott, mint

bátyjai. Ahelyett, hogy szelidséggel, gyengéd bánásmóddal igyekeztek volna fölébreszteni a nehézkesebb észjárású fiú szunnyadó tehetségeit, folyton ütötték-verték és pedig olyan kegyetlenül, hogy a szegény gyermek egészen elvadult s úgy látszott, hogy teljesen elbutult. Kácsor atyai szeretettel nevelte a kis Józsefet s a kis gyermek csakhamar visszanyerte életkedvét kis pajtásai vidám társaságában. A tanulásra is rákapatta s néhány hónap alatt annyira vitte, hogy szépen elbeszélgetett latinul.¹

Kácsor — amint az illendőség megkívánta — időnkint följazotta lantját, hogy patrónusaiknak verssel kedveskedjék. Csatári Nagy János névnapjára Szebenben egy latin köszöntőt nyomtatott ki *Pythius axis* cím alatt. Ebben Apolló szerepelt, aki különböző fajú versekben fejezte ki jókívánságait Nagy János örömnepén. Az ünnepelt méltányolta a figyelmet: kifizette a nyomdaköltséget, ezenkívül még adott ajándékkul 24 frtót, egy szekér gabonát, egy hordó bort, egy oldal szalonnát. Általában Kácsor azon rövid idő alatt, melyet Erdélyben töltött, semmiféle alkalmat sem mulasztott el, hogy a piarista nevet ismertté tegye s új pártfogókat szerezzen. Haller Pál gr. (a gubernátor unokaöccse) és Pekry Zsuzsanna lakodalmára (1742. jan. 18.) egy *chronosticonokból* álló iratot szerkesztett.

Az erdélyi magyar urak partikuláris érzése, melyet még ma is szeretnek éreztetni az anyaországból származókkal, akkor még nagyon élénken nyilatkozott meg. Kácsor ugyan egészen tisztán beszélt magyarul — hiszen ez volt az anyanyelve — mégis gyakran a fejéhez vágta, hogy nem tud magyarul, hogy tót, hogy a neve is tót. Hogy ezt a rágalmat megcáfolja, magyar verseket is költött, így magyar verses akrostichonokkal köszöntötte meg nevenapján a gubernátor feleségét, Daniel Zsófiát, ugyancsak magyar rigmusokkal kedveskedett Csatári Nagy Jánosné, szül. Salbeck Zsófiának.

Kácsor összebarátkozott Báthory Istvánnal, a Haller-uradalom számvevőjével. Báthory református volt, majd áttért, de azért nagyon lassan tudott előrehaladni a szolgálatban. Hogy a gubernátor s a főbb tisztviselők jóindulatát megnyerje, megkérte Kácsort, hogy szerkesszen neki néhány üdvözlő verset. Kácsor hevenyészve összetákolta több ilyen poémát. Egyet

¹ Csatári Nagy József később a jezsuiták kolozsvári kollégiumába került, majd papi pályára lépett s mint gyulafehérvári kanonok halt meg 1798-ban. Szinnyei, M. I. IX. 643. l.

gróf Haller gubernátornak nyújtott be Báthory a maga neve alatt, egy másikkal báró Schmidlin Ferenc erdélyi kamarai igazgató kegyeit keresve, akart magának valami kis állást biztosítani azon esetre, ha viselt tisztéből kiesnék, majd a gubernátor titkáránál, Geccsó Albertnél zörgetett be Kácsor verseivel, melyek ugyan — mint szerzőjük is elismerte — nagyon silányak voltak, de annyi volt bennük a hizelgés, hogy mégis szívesen fogadták őket. Keresztelő szent János napjára névnapi köszöntőt rendelt meg Kácsornál Szentiványi János uradalmi prefektus tiszteletére. Bár az ékes versezettel jobb indulatra hangolta a prefektust, mégsem tudta kikerülni a fegyelmi vizsgálatot, melyet áskálódására tisztársai indítottak meg ellene, sőt börtönnel is fenyegették. Minthogy a bajból másként nem tudott kimenekülni, térdénállva kérte gr. Haller kormányzót, hogy kegyelmezzen meg neki. A kormányzó még élénken emlékezett az enkomiumokra, melyekkel Báthory az ő hiúságát legyezgette; nyájas szavakkal megnyugtatta s így szólt: *Az én irgalmasságom nem engedi, hogy kegyelmedet börtönbe vettessem.* A büntetéstől ugyan megszabadult, de állását elvesztette. Időközben br. Schmidlin Ferencet Bécsbe helyezték s a kamarai igazgató-ságban gróf Mikes István váltotta föl. Báthory ismét Kácsorhoz folyamodott és iratott vele egy verses panegirist az új igazgató tiszteletére, mert kamarai tisztségért akart folyamodni. Kácsor segíteni akart a szerencsétlen emberen és összefércelt néhány alkalomszerű rigmust, de ezekre már nem is volt szüksége, mert barátja sorsa váratlanul jobbra fordult, t. i. feleségül vett egy gazdag özvegyet s így megszabadult a hivatalkeresés gondjaitól.

Kácsor az iskolai szünetek alatt ki-kirándult a környéken lakó főurakhoz, kamarai tisztekhez részint hivatalos ügyben, részint szórakozás kedvéért. Jókedvű, sima modorú ember volt, mindenütt szívesen látták. A kormányzó is megbecsülte, többször magához rendelte s napokig udvarában tartotta. A nyári szünidőt nagyobbbrészt a kamarai tisztek körében töltötte, Endes prefektus magával vitte hivatalos körútjára, mikor a kamarai birtokokon uriszéket tartott. A küküllői várban azon szobába szállásolták be, melyben gróf Teleki Ádám is töltött egy éjszakát. Kácsor szerint ez a Teleki hurcolta be Erdélybe a pestist, mikor magyarországi birtokairól hazafelé utazott. Ő maga s majdnem egész családja áldozatul esett a szörnyű betegségnek. Mikor másnap megtudta, hogy fertőzött helyen töltötte az éjszakát,

nagyon megijedt, elkezdett képzelődni s már-már érezte a pestis tüneteit. A küküllői kamarai provizor felesége észrevette, hogy Kácsornak valami baja van s rögtön belediktált néhány pohárka rozsoliszt. Ez csalhatalan gyógyszer volt a pestis ellen, mert angyalgyökér nedvét főzték bele. A jó asszony elmondta, hogy valamelyik erdélyi fejedelemasszony egyik pestis idején angyalgyökeret kapott valakitől. Ezt mint amulettet mindig magával hordta s magát s családját megmentette a pusztító járványtól, majd a hasznos növényt kertjében elültette, szaporította s mindenkinek ajánlgatta. Ennek a nedvéből készült az eliksír, melyet Erdélyben mindenfelé használtak. Kácsor is szentül hitte, hogy attól gyógyult meg.

Medgyesen vagy 200 katona állomásozott. Parancsnokuk budai származású német volt. Örömet barátkozott Kácsorral, sokat beszélgettek pest-budai élményeikről, gyermekkori emlékeikről.

Úgy látszik, egyébként brutális ember volt, mert Kácsor följegyezte róla, hogy feleségét egyszer úgy összeverte, hogy vagy négy hétig nem mehetett ki. Gróf Haller kormányzó épen abban az időtájban adta vissza a parancsnok látogatását, mikor a szegény asszony arcán ugyancsak meglátszottak a hitvesi gyöngedség kék-zöld jelei. Minthogy a kormányzó feleségét Dániel Zsófiát is magával hozta, a parancsnoknénak is meg kellett jelennie a fogadáson. Sűrű fátyollal takarta arcát, hogy a veres nyomait ne lehessen látni. A szokásos komplementírozás után a két dáma helyet foglalt egymás mellett, de egy szót sem válthattak, mert Dániel Zsófia nem tudott németül, a parancsnok neje pedig nem beszélt magyarul. A parancsnok bemutatta magas vendégeinek a város előkelőségeit, köztük Kácsort is: *Ime kegyelmes Uram, bemutatom az én földimet, aki szintén megjelent Excellentiád udvarlására.* A kormányzóné maga mellé ültette Kácsort s hosszasan beszélgetett vele s majd az ő tolmácsolásával a két dáma is társalogni kezdett, akik addig némán ültek egymás mellett.

Jellemző az akkori társadalmi szokásokra, hogy Kácsor újévre nem személyesen vagy levélben gratulált az evangélikus papnak, hanem Scultéti György preceptort küldötte hozzá, hogy nevében üdvözlje. A pap viszonzta a figyelmet, egy belső embert küldött hozzája. A derék férfiú hosszú kacskaringós beszédben kívánt minden jót a plébános nevében. A szíveség azonban csak látszólagos volt. Kácsor a katolikus papokkal

és szerzetesekkel sem igen tudott megférni, annál kevésbé a protestáns lelkészekkel.¹

A szünidő elteltével Szlopniai Elek rendfőnök Nyitrára hívta titkárnak, majd egy év múlva Nagykárolyba küldte házfőnöknek.

V.

Kácsor nagykárolyi házfőnöksége.

Kácsor 1743. októberében köszöntött be Nagykárolyba. A rektori tisztelet öt évig viselte. Ezen idő csendes, zavartalan munkában folyt le. Egymással békességben éldégltek, s gróf Károlyi Ferenc, mint a ház kegyura, minden ügyes-bajos dolgukban szeretettel támogatta őket. A házban noviciátus is volt néhány növendékkel, de ezekkel Kácsor nem sokat foglalkozhatott, mert a plébánia s a gazdálkodás majdnem minden idejét igénybe vették.

Kácsor első történelmi följegyzései nagykárolyi rektorsága idejéből valók. Sok érdekes adatot örökölt meg a gróf Károlyi-családról, a grófi család rokonságáról, udvari és gazdasági személyzetéről, a megye urairól. Részletesen leírta gróf Károlyi Sándornak, a szatmári béke szerzőjének temetését. Károlyi 1743. szept. 8-án halt meg Erdőd várában. Ideiglenesen ott temették el szept. 10-én. A gyászbeszédet Tapolcsányi Gergely piarista, vagy — mint ő nevezte magát — *Isten Szent Annyának Neve alatt vitézkedő áhítatosság Oskolájabéli alázatos Szerzetes* mondotta. A beszéd nyomtatásban is megjelent.

A holttestet csak a következő év jún. 22-én helyezték örök nyugalomra a kaplonyi sirboltban az előző századokban szokásos szertartásokkal, olyan pompával, amilyent később már aligha fejtettek ki. A temetés előkészületei a piaristákat is erősen foglalkoztatták. 1743. december havában Szlopniai rendfőnök asszisztenseivel már arról tanácskozott, hogy kit bizzanak meg a halotti beszéd elmondásával, ha a család tőlük is kér szónokot. Azt határozták, hogyha latin szónokot kívánnak, Léday Lénárd teológiai tanárt szólítják föl. Szó volt arról is, hogy kivel irassák meg a verses szimbolumokat, mert ezek nélkül előkelő temetést el sem lehetett képzelni. Ez Szlavkovszky Benedek szakmája volt, minthogy azonban már beteges volt, Puhóczy

¹ Kácsor, Acta foundationis Mediensis. Kegyesrendi központi levéltár.

Mártonnal is tudatták, hogy legyen készenlétben, ha Szlavkovszkyt valami érné. Kácsor maga is érintkezésbe lépett a nagy funérátorral, elküldte neki Károlyi életrajzát, hogy munkáját megkönnyítse. A szimbolumok elkészültek, Kácsor be is mutatta Ferenc grófnak, aki meghatva olvasta atyja dicséretét, de Kácsor nagy szomorúságára nem intézkedett kinyomatásukról, a rend pedig nem nyomatta ki, mert azt hitték, hogy a gróf fog arról gondoskodni.¹ Magyar szónoknak Kelemen Didák érdekesült minorita rendfőnököt kérte föl a gróf, de ez időközben meghalt, azért Kácsor Orlics Dániel szegedi főnököt és Tapolcsányi Gergely nyitrai piarista teológiai tanárt ajánlotta. A gróf az utóbbit választotta, mert szónoki képességeit már ismerte azon beszédéből, mellyel szeptemberben Erdődön elbúcsúztatta a nagy halottat. Tapolcsányi elfogadta a megbízást, bár nehéz feladattal állott szemben, mert most már másodszor kellett szónokolnia ugyanazon tárgyról részben ugyanazon közönség előtt, melynek kényes izlését ismerte, azért Debreczenbe kéredzett, hogy ott nyugodtan készülhessen. A beszédnek nagy volt a hatása, de azért a gróf nem nyomatta ki.² Kácsor maga is írt egy latin gyászversezetet, de ez is csak kéziratban maradt reánk.

Igen érdekesen és színesen írta le Kácsor Barkóczy Ferenc egri püspök nagykárolyi látogatását is. (1748. június.) A főpap útja valóságos diadalmenet volt, bandérium kísérte az egyik megyéből a másikba, bandérium várta. A tiszteletére kivonuló nemesség valóságos inzurrekció képét mutatta. Mindenfelé nagy ünnepséggel, lövöldözéssel, beszéddel fogadták. Nyirbátorban egy minorita másfél óráig tartó latin orációval üdvözölte, amire a püspök annyira megrémült, hogy külön megkérte Udvarhelyi Mihály alispánt, hogy Nagykárolyban fékezze meg a szónokokat.³

Az intés használt, a károlyi piarista orátorok, Hrabovszky Pál és Kácsor, rövidebbre fogták a szót.⁴

¹ Kácsor lemásolta a 30 szimbolumból álló munkát a «Funeralia C. Alexandri Károlyi» című kéziratában.

² Éble Gábor szerint a temetésen mondott verses búcsúztató szerzője is valószínűleg Tapolcsányi Gergely volt. L. Gróf Károlyi Sándor búcsúztatója. Budapest, 1888. 11. l.

³ Enarratio visitationis Eppalis.

⁴ Hrabovszky piarista magyarul, Kácsor latinul szónokolt; az utóbbinak beszéde kéziratban fennmaradt.

VI.

Kácsor mint Nemcsényi titkára.

1748. július havában Nemcsényi Adolfot választották meg rendfőnöknek. Ez Kácsort vette maga mellé titkárnak. A rendfőnök széles körre kiterjedő levelezése sok dolgot adott Kácsornak, de mint gyakorlott s ügyes stíliszta könnyen s élvezettel végezte munkáját. Állandó összeköttetésben voltak az alapítók-kal, a főpapokkal, a kormányzások hivatalnokaival. Az akkor divatozó udvariasság megkívánta, hogy névnapjukon, újévkor megemlékezzenek róluk. A legjelentéktelenebb ügyekben is hosszú levelezés indult meg. Csodálatos, hogy a posta nehézkes működése és drágasága mellett is mennyit leveleztek s általában milyen lelkiismeretesen és gyorsan válaszoltak. A stílus magyarban és latinban egyaránt cikornyás, minél előkelőbb embernek írtak, annál több benne az udvariasság kívánta frázis. A címezés fontos dolog volt, külön formulás könyveket vezettek, melyekbe a cím- és rangjelzésben beállott változásokat gondosan beiktatták.

A rendfőnök majdnem mindig uton volt. Amint kítavaszkodott, elkezdtek abrakolni a rendfőnök lovait, hogy megbirják az utat, mely akárhányszor hónapokig tartott. Régebben négylovas *fenott lógos* kocsin jártak, csak Szlopnyai szerzett egy bákát, amelyhez hat ló kellett. Ha gyorsabban akartak utazni, mindenféle szükséges élelmiszerral ellátták magukat, hogy ne szoruljanak a vendéglátásra, mert az nagyon késleltette az utat. Az utazás fáradságos és veszedelmes volt. A közbiztonság nagyon gyenge lábon állott, az utak — különösen az Alföldön — sok helyen járhatatlanok. Néha úgy elakadtak egy-egy kátyuban, hogy a hat ló sem ért semmiféle és a közellakóktól kellett ökröt, lovat kérni, hogy kivontassák őket.

A hivatalos látogatásokon kívül ügyelni kellett arra is, hogy pártfogóikat el ne kerüljék. Egy-egy udvariassági látogatás sokszor többnapos kitérést okozott, de annak meg kellett lenni, hacsak neheztelésüket nem akarták magukra vonni. Egyébként az egyszerű szerzetest, aki semmiféle külső jelvénnel nem ékeskedett, aki csak első volt az egyenlők között, mindenütt kitüntető szívesseggel és főpapokat megillető figyelemmel fogadták. *Ha valamely mágnás házában tisztelheti Atyaságtok provinciálisát, nagy gráciának tarthatja*, mondotta egy ízben Károlyi Ferenc gróf, az ország egyik legelső mágnása, Kácsornak. A rendfőnök kép-

viselte a 19 intézetben működő, több mint 200 tagból álló testületet, mely iskoláival, a tudományban is számot tevő tagjaival jelentékeny tényezője vala a nemzeti művelődésnek. A rendben erős magyar szellem uralkodott, bár sok tót és német származású tagja volt. A nemzeti érzés abban is megnyilatkozott, hogy idegen nevüket többen magyarra változtatták. A főbb állások viselőitől megkivánták a magyar nyelv tökéletes tudását. Szlavkovszky nagyon népszerű volt a szerzetben, a főurak s főpapok is kedvelték, mindenki elismerte, hogy méltó volna a rendfőnökségre, de egy nagy fogyatkozás diszkvalifikálta, t. i. nem tudott eléggé magyarul. A lelkes hazaszeretet sugárzik ki Deményi László és Tapolcsányi Gergely beszédeiből, Fiala «Szegedis» című eposzából, Halápy verseiből, Desericzky Vindictiójából. 1740-ben történt, hogy Cecchetti Rajmund, egy jelentéktelen olasz panegirista, Harrach János Ernő nyitrai püspökről írott halotti beszédében becsmérelte a magyar tudományosságot. Desericzkynek, aki mint generális asszisztens 1742-től Rómában tartózkodott, kezébe jutott az irat. A rágalom annyira felháborította, hogy terjedelmes munkával válaszolt és kimutatta, hogy Magyarországon általában, de különösen Nyitrán gondosan művelik a tudományt.¹ Az iskolai drámák szerzői szívesen választották tárgyukat a magyar történet köréből, az előadások nagy része magyarul folyt le.

A rendnek kitűnő teológusai voltak (Erdős, Szokolóczy), a modernebb filozófia és több művelőre talált (a két Cörver, Bajtay). Desericzky a magyarok őstörténetét kutatta. Maga a rendfőnök jeles teológus, filozófus és költő volt.

Azon évek, melyeket Kácsor Nemcsényi mellett töltött, irányt szabtak későbbi munkásságának. Mint a provinciális titkára, áttanulmányozta a rend levéltárát, a hivatalos körutak alatt pedig átolvasta a házak krónikáit. Már régóta foglalkozott történelmi stúdiumokkal, de könyvtáraik szegénysége és a levéltárak megközelíthetatlensége miatt nem végezhetett eredményes munkát. Most a rendi archivumban, a házak leveles ládáiban gazdag anyagot talált. Meg is kezdte az anyaggyűjtést a rend történetének megírásához, a kezébe került értékesebb aktákat lemásolta, a krónikákból kivonatokat készített. Megírta Nemcsényi életrajzát s hivatali körútjainak történetét «Rationarium peregrin-

¹ A Vindictio sok példányban megvan, de annál ritkább Cecchetti irata: «Raymundi Cecchetti oratio in funere Io. Ernesti Harrachii episcopi Nitriensis. Romae 1740». Typ. Komarek. 4-r. 20 l. Váczi k.-r. könyvtár.

nationis Adolphi Nemcsényi praep. provlis per Hungariam et Transilvaniam S. P.» cím alatt.

A kéziratot Nemcsényi vízfestésű arcképe diszíti. Az I. részben a legnagyobb tisztelet és csodálat hangján mondja el azt, ami Nemcsényi életéből a rendtagokat érdekelhette, a II. részben 1748. évi utazását ismerteti. Kár, hogy a munka 1749. január havánál megszakad, mert igen sok adatot közöl a mágánasokról s főpapokról, kikkel Nemcsényi érintkezésben állott. Még inkább sajnálhatjuk, hogy az okmánytár, melyben közölni akarta Nemcsényi levelezését, nem készült el.

A szentannai ház megalapítása érdekében végzett utazásait és levelezését 1760. után bejegyezte a szentannai ház krónikájába. Ezen részletet röviden ismertetni fogjuk, hogy lássuk, mennyit kellett bajlódni, fáradni, míg egy alapítványt biztosítani tudtak.

Dévai Bibics Jakab aradmegyei alispán, kir. tan. 1747-ben Szentannán templomot kezdett építtetni a franciskánusok számára, de mire az elkészült, Mária Terézia — ellensége lévén a kolduló rendek szaporodásának — megtagadta az alapítvány jóváhagyását.¹ Ezután Bibics a piaristákra gondolt és Lality Elek szegedi házfőnök útján tárgyalást kezdett a renddel. Meg is egyeztek volna, de Nemcsényi keveselte az alapítványi tőkét Nemcsényi 1750. május havában Kácsorral együtt elment Gödöllőre Grassalkovics Antal gr. kam. elnökhöz, aki az aradmegyei főispáni méltóságot is viselte és megkérte, hogy Bibicset ösztönözze nagyobb áldozatkészségre.² Innét Szegedre, majd Aradra utazott, ahol örömmel vette tudomásul, hogy Bibics Grassalkovics közbenjárására 1500 frtra emelte az alapítványt. Aradról ellátogatott Szentannára és Zarándra az alapítóhoz. Ugyanazon év őszén még egyszer lerándult Nyitráról Makóra, Engl Antal gr. csanádi püspök főispáni beiktatására, mert a püspöktől az alapítvány jóváhagyását akarta kérelmezni, ezenkívül találkozni akart Bibics Jakabbal és Grassalkovics gróffal, aki a főispánt bevezette hivatalába. Grassalkovics jelenlétében kötötték meg a végleges alkut.³

¹ 1749. okt. 21. k. helytartótanácsi rend. Annales dom. S. Annensis 12. l.

² Grassalkovics 1707/8-ban Nyitrán járt iskolába (syntaxista). A piaristákhoz mindig jó szívvel volt. A Hist. dom. egy bejegyzése szerint a nemesi konviktus növendéke volt; a nyitrai piarista templom főoltárát ő emeltette. (154. l.)

³ Biró Dávid szerint Grassalkovics nagyon tisztelte Bibicsét, beszédében, levélben *Apámuramnak* szólította. Connotationes ad hist. dom. S. Annensis pertinentes. 8. l. Kegyesrendi központi levéltár.

Most még a királyi jóváhagyást kellett kieszközölni. Ezt Nemcsényi vállalta magára. 1750. december 29-én Nyitráról Kácsor kíséretében elindult Bécsbe, ahova 1751. január 3-án érkezett el és az Aranyszarvas vendégfogadóba szállt meg. Kétszer is tisztelegtek Nádasdy Lipót gróf kancellárnál, aki szívesen fogadta őket s megígérte támogatását. Nagyon kedvelte a rendet, fiai (Ferenc és Mihály) mellett Rigó Ádám piaristát alkalmazta nevelőnek s magyar nyelvmesternek. Megtudták, hogy Nádasdy ellenezte leginkább egy újabb mendikáló szerzetesház keletkezését, mert a kéregetést a belőle származó botrányok miatt károsnak tartotta.

A királyi jóváhagyás ügyéről február 5-én Bernáth György ágens értesítette Nemcsényit. Azt írja, hogy okosan tette, hogy nem követte Bibics tanácsát és nem kérte Grassalkovics közbenjárását, mert ezzel elrontotta volna a dolgot, mivel Nádasdy és Grassalkovics feszült viszonyban vannak. Ennek az az oka, hogy Nádasdy nem respektálta Grassalkovics valóságos belső titkos tanácsosi címét és egyik levelében méltóságosnak titulálta. Grassalkovics visszaadta a kölcsönt és legközelebbi levelében ugyancsak méltóságosnak szólitotta, ámbár Nádasdyt már kancellári hivatala miatt is megillette a kegyelmes cím. Nádasdy mint katonás természetű, büszke és szenvedélyes lelkű főúr nem tűrhette a sértést és bepanaszolta Grassalkovicsot a királynőnél. A királynő először Grassalkovicsot hívatta maga elé és megdorgálta, majd mindkettőt kihallgatásra rendelte. Ekkor tűnt ki, hogy a sértést Nádasdy kezdte, mert a másíknak nem akarta megadni az őt megillető címet. Mentegetődni kezdett és titkárára akarta hárítani a felelősséget. A királynő kölcsönös bocsánatkérésre utasította őket. Színelég ki is békültek a Felség jelenlétében, de azért tovább is agyarkodtak egymás ellen. Ha Grassalkovics is beleártotta volna magát a királyi jóváhagyás dolgába, Nádasdy bizonyára elfordult volna a piaristáktól és megghiúsította volna kérésüket.¹

Jellemző Nemcsényi körültekintő eljárására, hogy a kisebb-rangú hivatalnokok jóindulatát is igyekezett biztosítani, akiktől valami támogatást remélhettek. Bécsi tartózkodása alatt Somsich referendárius fiát bejuttatta a Löwenburg-féle konviktusba Kapeller Jánoszláv piarista rektor segítségével. Még ennyi utánjárással is nehezen tudtak boldogulni. Május 2-án Pozsonyban jártak a csanádi püspöknél, akitől Grassalkovics pártfogásával kieszközöl-

¹ Annales domus S. Annensis S. 24—26. l.

ték a főpásztori jóváhagyást, majd 26-án Nádasdy kancellárnál kopogtattak és sorban fölkeresték többi pártfogóikat is. Türelmetlenül várták az annyira sürgetett okmány megérkezését, de időközben még egy udvariassági aktuson kellett keresztülesniök. Egy lengyel generális asszisztens utazott Rómából Litvániába, ezt kellett végigkísérniök Pozsonytól a lengyel határig. Végre júliusban megkapta a várva várt okiratot. Augusztusban ismét útra keltek, hogy a királyi jóváhagyást bemutassák Bibicsnek és a még függőben lévő kérdéseket elintézzék. Szeptember 2-án Szegeden magukhoz vették Lality Eleket, mert Nemcsényinek az volt a terve, hogy vagy őt, vagy Kácsort fogja ajánlani Bibicsnek a házfőnökségre. Mindegyik alkalmas lett volna, mert Lality tudott bolgárul, Kácsor is könnyen megtanulhatott volna, mert jól beszélt tótul, de Lality inkább Szegeden akart maradni. Útjuk nagyon keserves volt, mert a hosszas esőzés miatt elázott utakon minduntalan elakadtak. Szentannán úgy a piaristák, mint a Bibics-család nagy örömmel fogadták őket. 5-én Zarándra rándultak ki Bibicsék kastélyába. A vidám hangulatnak csakhamar vége szakadt, mert több dologban nem tudtak megegyezni. Nemcsényi bemutatta a kir. megerősítő okmányt és hiteles másolatát átadta Bibicsnek, de ez az eredetit követelte, de Nemcsényi azt vitatta, hogy erre nekik van nagyobb szükségük. Mikor a házfőnökségről volt szó, Bibics oláhul tudó rendtagot kívánt, azon megalakozással, hogy náluk a társalgás oláhul folyik. Ez meglepte Nemcsényit, mert azt hitte, hogy bolgárt kérnek vagy ilyenek hiányában valami más szláv nyelven beszélővel is beérik. Mint-hogy csak Biró Dávid tudott oláhul, ez pedig már amúgy is náluk lakott, mint házi káplánjuk, Hulini Jónást ajánlotta: ez jól tud olaszul, tehát könnyen megtanul oláhul is. Kácsor nem tetszett Bibicsnek, nyugtalan természetű embernek látta,¹ ellenben Hulinit, kit már hírből ismert, szívesen fogadta.

A többi, nagyobbbrészt anyagi ügyekre vonatkozó kérdéseket simán intézték el és békességben váltak el, sőt Bibics térdenállva fogadta Nemcsényi áldását.²

A váczi, nyitrai, besztercei házak krónikáinak kivonatai ugyancsak titkársága idejéből valók. Feltűnő, hogy a váczi és nyitrai évkönyvek hézagait nem egészítette ki, pedig könnyen megtehetette volna, mert lakott ezen házakban.

¹ Biró, Connotationes 13. l.

² Annales domus S. Annensis 49. l.

VII.

A veszprémi piarista ház krónikája.

Kácsor összes kéziratai közül a legvonzóbb és legelevenebb olvasmány a veszprémi ház krónikája. A «Historia domus» I. kötetének nagy része (1—176. l.) tőle ered.

Úgy látszik, hogy elődei nem vezették rendszeresen a ház történetét, sőt a különálló okmányokat sem őrizték kellő gondal. Hogy a hiányt pótolja, röviden megírta az intézet krónikáját az alapítás évétől (1711.) kezdve, majd rektorsága (1751. okt. 25—1760. szept. 17.) korszakát, ez utóbbit oly részletesen, ahogyan Kraus és Bojár óta egy piarista történetíró sem írt. Az elődök mulasztását jóvátenni nem volt könnyű, mert a tradíció megszakadt. A házfőnökök többnyire csak három évig viselték hivatalukat, a tagok pedig évről-évre váltakoztak. Öt-hat év alatt teljesen kicserélődött a különben is kevés tagból álló személyzet, a régi dolgok gyorsan feledésbe mentek. Jóformán azt sem tudták, hogy hol volt az első lakóhelyük, mert 30 évig hat helyen is laktak,

A rendfőnöki levéltárból ki lehetett volna egészíteni egyes hézagokat, de ezt Nyitrán őrizték s a nagy távolság miatt nehéz volt hozzáférni. A püspöki és káptalani levéltárat még kevésbé tudta megközelíteni, a Biró Mártont megelőző korszakról a püspöki iratok közt sem talált volna sokat. Az alapítványokra vonatkozó okmányok másolatát ugyan kikérte a káptalani hiteleshelyi protocollumokból, de többre nem mehetett.

Saját kora annál több olyan anyagot nyújtott, melyet érdemes volt följegyezni. A püspök-főispán Biró Márton volt. Erőteljes, hatalmas egyéniség, aki a török hódoltság alatt elterjedt protestantizmust kitartó munkával és az erőszak eszközeivel visszaszorította megyéje területén s újjászervezte a lehanyatlott katolicizmust. Szemben állott vele a protestáns köznemesség, sőt a katolikus birtokososztály is, melyet Nemeskéri Kiss Sándor vezetett, többször ellene fordult, amint a magánérdek és a szenvedélyesen kultivált megyei politika kívánata.¹ Ez utóbbi a maga erejéből küzdötte föl magát, szerencsés házasságaival jelentékeny vagyont szerzett. Negyvenhét esztendeig szolgálta a vármegyét, harminckét évig ült az alispáni székben.

¹ L. Hornig Károly báró, Padányi Biró Márton naplója. Veszprém 1903.

A köznemesség, mely a török hódoltság alatt beszorult a várba s onnét műveltette saját birtokát és a bérbevett papi jószágokat, a békés állapottal nyert is, de veszített is. A XVII. században a püspök és a főurak távol laktak, birtokaikból csak úgy láthattak valami hasznot, ha a várőrző vitézeknek adták bérbe, mert ezek tudtak csak gondoskodni a föld megmunkálásáról, ezek tudták megmenteni a termést a martalóc török pusztításától. A káptalan helyben lakott ugyan, de ezt is a várórság kétes értékű oltalmára utalta a kényszerűség. A török kiűzése után a vár elvesztette jelentőségét, a nagybirtokosok pedig visszavették latifundiumaikat, a nemesség elszéledt a Balatonvidék falvaiba, és a Mezőföldre, ahol a Rákóczi-korszakban a labanc azt is elpusztította, amit a török meghagyott. 1726-ban a német prezdium kitakarodott a várból, de a nemesség már nem jól érezte magát régi lakóhelyén, mert akkor a papi birtokosok kezdtek ott terjeszkedni. Nyáron kint laktak a falvakban, de télre behuzódtak, mert a városból adogatták el gabonájukat, ott méreték ki borukat a salvagvardia védelme alatt. Ezt a két földesúr (a püspök és a káptalan) semmiképen sem akarta respektálni a város is berzenkedett ellene, a nemzetes urak azonban fegyveres strázsákkal oltalmazták a vigságra hívogató cégért. A polgárság elkeseredett pöröket folytatott hatalmas földesuraival turkálta sovány földesekjét, vagy üzte az ösöktől tanult mesterséget.

A nemesség nem nagyon törte magát a tudomány után. A deák szót nehezen vette be a természete. Desericzkynek nem nagy öröme telt volna benne, ha a latinul szerkesztett megyei jegyzőkönyveket lapozgatta volna.

A Volkra püspök jóvoltából betelepített piaristák nemcsak a gimnáziumban tanítottak, hanem a szemináriumban is, sőt néhány évig a plébániát is ők kezelték. Volkrával és utódaival, Eszterházyval és Acsádyval jó viszonyban voltak, de annál több bajuk volt Biró Mártonnal.

Biró Márton 1716-ban Nyitrán a piaristáknál tanulta a retorikát. A rendről mindig őszinte hálával és tisztelettel emlékezett meg. A generálisnak egyik levelében ezt írja: «A teneris ferme unguiculis meis Filios hujus Sacri Ordinis veluti quosdam aquae limpidissimae rivulos colebam, imo replebar et saturatus sum... Mira certe ac plane divina dispositio, quod a tempore illo, quo ab uberibus sapientissimae eruditionis Filiorum huius Sacrae Religionis ablactatus sum, nec ego unquam ab amore et vene-

ratione illorum, nec illi a mei affectione et amicitia separari potuimus».¹

Ez nem volt üres szó, hanem tettel is bebizonyította háláját. A piaristákat tudományos törekvéseiben hathatósan támogatta Desericzky «De initiis ac majoribus Hungarorum» c. művének egy része, Halápy «Apologusai» az ő költségén jelentek meg, sőt Kalazanti szent Józsefről írt verseit is ki akarta adni, de Halápy halála miatt (1752.) abban maradt a dolog. Desericzkyt nagyon tisztelte, római tartózkodása alatt ügyei vitelével bizta meg. Eleinte Kácsort is kedvelte. 1752. április 24-én meghívta a városon kívül fekvő kertjébe, majd a vidám szórakozás után udvari embereivel a piaristákhoz ment vacsorára. Vacsora után Szentimrey Ferenc kanonok éjfélig mulattatta a társaságot magyar, latin és tót énekekkel, melyeket a püspök élvezettel hallgatott. Július 7-én Kácsort és Nagy Anzelmet meghívta ebédre, kitüntető szívesességgel bánt velük, gratulált nekik, hogy Pesten megkapták a plebániát s ennek örömeire egy chronostichont is fabrikált.

Néhány hónap mulva azonban a püspök kegye elfordult tőlük. Szeptember 29-én Nemcsényi Adolf rendfőnök Kácsorral együtt hivatalos volt Biróhoz ebédre. Ebéd alatt valami teológiai kérdésről kezdtek vitatkozni. Nemcsényi a disputa hevében kijelentette, hogy nemcsak Lenthly és Kozorics kanonokok, de még maga Biró sem illetékes a bonyolult kérdés eldöntésére, mert ez az átlagosnál magasabb dogmatikai ismeretet kíván. Biró elfojtotta haragját, de a piaristák ismerték természetét, tudták, hogy el fogja venni tőlük a plebániát, azért Nemcsényi, hogy megelőzze, még aznap önként lemondott róla a rend nevében. Vitatkozás miatt már azelőtt is volt bajuk. Szokolóczy Vencel 1749-ben disputa hevében annyira megsértette a püspököt, hogy le kellett mondania a szemináriumban viselt állásáról, de csakhamar megbékültek, sőt Biró megígérte, hogy egyik művét kinyomatja.²

A Nemcsényivel való összekoccanás sokkal súlyosabb természetű volt, úgy hogy a régi jó viszony csak látszólag állott helyre. Időközben Biró Orosz Pál nagypréposttal, majd Kiss Sándor alispánnal és Csúzy Gáspárral keveredett viszályba, ami a zaklatások özönét zúdított a fejére. Ehhez járult még az is, hogy el akarta foglalni a piaristák telkének egy részét, mely az övé-

¹ 1745. máj. 20. k. lev. Hist. dom. Wesprim. I. 20. l.

² Hanauer: A veszprémi papnevelő intézet emlékkönyve. Veszprém, 1896. 34. l.

vel volt határos. Az igazság a piaristák részén volt, mert a telket a maguk pénzén szerezték és a szerzeményt Acsády püspök is megerősítette, sőt Biró is megengedte a telken tervezett építkezést. (1753. nov. 11.)

Ebből bonyadalmas és költséges pör keletkezett, melyet mindkét fél heves szenvedelemmel folytatott. 1754-től kezdve Kácsor nagyobbára csak ezzel a pörrel foglalkozott, gyűjtötte az adatokat, megmozgatta a rend pártfogóit, levelezett mindenkivel, akitől azt remélhette, hogy helyrebillenti az igazság serpenyőjét. Más, békésebb természetű egyén kiegyezett volna, de ő sokkal makacsabb és idegesebb volt, semhogy a kiegyenlítés útját kereste volna. 1757-ben Nemcsényi próbálta rendbehozni a már nagyon elmérgesedett ügyet, de látogatása csak rontott. A püspök sümegi kastélyában nagyon hidegen fogadta és vérig sértette azzal, hogy míg Kőszeghy Szaniszló piaristát asztalához szólította, őt meghívás nélkül bocsátotta el. Különösen azért haragudott rá, mert Kácsort, kiben tervei fő akadályát látta, nem mozdította el. A házfőnökök csak három évig szokták viselni hivatalukat, de a rendfőnöknek esze ágában sem volt Kácsort eltávolítani és engedékenyebb előjáróval helyettesíteni, mert szükség volt az ő kitartására, leleményes, fürge észjárására, ha a szövevényes pört meg akarták nyerni. A püspöknek az sem tetszett, hogy Kácsor Kiss Sándorral és azon kanonokokkal barátkozott, kikkel ő viszálykodott, rokonszenvét nem titkolta el, hanem még tüntetett is vele.

Kácsor utódja, Vimmer Ágoston, békés egyezséget kötött Biróval és a telek egy részét átengedte neki. Később — mint a «*Historia domus*» egyik bejegyzéséből látható — okatlan izgatásnak minősítették Kácsor szívós ellenállását. Aki ezt írta, aligha ismerte Biró Márton jellemét. Ha Kácsor hét éven keresztül nem gyötörte és fárasztotta volna az ellenfelét, az utód nem tudott volna olyan egyezményt létrehozni, mely érdekeiknek megfelelt volna.

Kácsor nagyon sötét szemüvegen nézte hatalmas ellenfelét. Nemcsak hogy részvétet nem érzett iránta megpróbáltatásának keserves napjaiban, hanem határozottan kárörömmel szemlélte a föléje tornyosuló fellegeket, a minduntalan megújuló zaklatást és lealázást. Sajátságos, hogy jegyzetei nagy részében csak Biróval bajlódik, egyházpolitikájáról, katolikus szempontból nagyértékű tevékenységéről, az egyházmegye újjáalakításáról, az ellenreformáció érdekében vívott küzdelmeiről nem emlékezik meg. Nem

azért mellőzte ezt, mintha türelmesebben gondolkozott volna a protestantizmusról. Ép úgy gyűlölte a protestánsokat, mint többi kortársai, ép úgy örült vereségüknek, mint Halápy Konstantin és Desericky. A kép, melyet Kácsor Biró Mártonról rajzolt, sok részletében igaz és hű, sokban torzított, de sok vonás hiányzik róla és pedig azok, melyek alakját a legélesebben jellemeznék. Csak a szeszélyes, szándékaiban és tetteiben kiszámíthatatlan, szenvedélysugallta cselekedetei következményeibe meg-megbotló férfiút állítja elénk, akit a kormányhatalom egyszer támogat erőszakos tetteiben, máskor pedig kiszolgáltatja ellenfelei cél-táblájául. Az ellenreformációban vitézkedő katolikus világ nem olyannak ismerte őt, mint Kácsor, aki kicsinyes szempontból, elfogultan ítélte meg. Az olyannak látta, amilyen képet Halápy Konstantin is festett róla egy elégiájában, ahol lelkesedve zengi el, miként szorította vissza a protestantizmust, hogyan terjesztette az orthodox hitet.¹

A veszprémi krónika, az említett fogvatkozásoktól eltekintve, melyeket Kácsor személyes ellenszenvének tulajdoníthatunk, érdekes rajzát adja a város papi társadalmának, a piaristák és ferenc-rendiek torzsalkodásának, a megyei életnek, a katolikus irodalmi viszonyoknak, különösen ott, ahol a piaristáknak a győri jezsuita cenzorokkal való surlódásait ismerteti. A telek-pör gondosan összegyűjtött aktái is tanulságosak, mert megvilágítják a vár régi helyrajzát.

Mint stíliszta itt mutatkozik be legelőnyösebben. Színesen, fordultatos elevenséggel ír, ami kitűnően illik a változatokban gazdag tárgyhoz. Tollára került egy-egy pletyka is, némelyiknek alapját az okmányokban is megtaláljuk.

Említettük, hogy a piaristák mennyit fáradoztak, hogy intézményüket minél inkább elterjesszék. Veszprémi tartózkodása alatt Kácsor is bajlódott ilyesmivel. Egyik elődjének, Bobrovniczky Lázárnak iratai között talált egy levelet, melyben Hegedics Mátyás kaproncai szenátor, mint néhai Igersics Gergely kaproncai plébános végrendeletének végrehajtója tudatta, hogy a megboldogult hagyományaiban a piaristákról is megemlékezett és van rá remény, hogy a város és magánosok hozzájárulásával Kaproncán iskolát nyithatnak.² Bobrovniczky betegeskedése és halála

¹ Az elégia, amellet, hogy rendkívül élesen jellemzi az akkori papság felfogását és türelmetlenségét, sok becses életrajzi adatot tartalmaz. *Apologorum moralium libri VI. Elegiarum unicus. Tyrnaviae. 1747. 337—348. l.*

² 1749. dec. 12.

miatt a levél mindaddig válasz nélkül maradt, amíg Kácsor kezébe nem került. Kácsor, bár az ajánlat nem volt kielégítő, felkarolta az eszmét. Csakugyan érdemes dolgot cselekedett volna, ha be tudta volna juttatni rendjét Horvátországba. El kezdett levelezni a derék Igersics Mátyással, aki 1754. május 23-án beállított Veszprémbe, hogy elvigye Kaproncára az alkut megkötni. Elindultak a hosszú útra, de már Fokszabadin rossz ómen mutatkozott; kocsisuk éjtszaka beleesett egy kútba. Egész éjjel vesződtek, amíg ki tudták húzni. Kaproncán tárgyaltak a városi magisztrátussal, majd a zágrábi hatóságokkal, de nem bírtak dűlőre jutni. Kácsor eredménytelen útjáról beszámolt rendfőnökének s ezzel az ügy végleg elaludt.

VIII.

Kácsor szentannai följegyzései. Koricsányi Márk.

Kácsor szentannai házfőnöksége idején (1760/61—1762/3) is folytatta történetírói munkásságát. A ház multját kezdettől fogva ismerte, mert 1749-ben, mikor Bibics Jakab az intézet megalapításáról tárgyalni kezdett, Nemcsényi titkára volt, sőt — mint említettük — 1751-ben rendfőnökével Szentannán is járt és megismerkedett a Bibics-családdal. Arra nézve, ami 1751. és 1760. közt történt, elég megbízható adatokat szerezhetett a ház irattárából és társai elbeszéléséből. Szentannai jegyzeteit (*Annales Domus S. Annensis Scholarum Piarum*) csak később (1768?) rendezgette össze és látta el bevezetéssel. A 130 ívoldalra terjedő kézirat igen értékes adatokat tartalmaz a Bibics- és a velük rokon családokra, az aradmegyei birtokviszonyokra, a ház első lakóira. Vannak benne olyan részletek is, melyeknek ott semmi helyük sem volna (tudósítások nevezetesebb hazai és külföldi eseményekről, ujságokból és röpiratokból lemásolva), de viszont nagyon hasznos dolgot művelt, mikor a Bibics-család jellemrajzát, a piaristákhoz való viszonyát megörökítette. Itt találjuk meg a legtehetségesebb piarista költőnek, Koricsányi Márknak rövid életrajzát és utolsó éveinek leírását is.

Koricsányi Márk 1707-ben született Egbellen (Nyitramegye). 1731-ben lépett a rendbe. Több helyen tanított, de inkább hit-szónoknak alkalmazták. Költői tehetségével messze fölülmúlta verselő társait, de művei nagyjából kéziratos maradtak, mert nem vadászott mecénásokra. Mindössze egy terjedelmesebb

elégiája látott napvilágot Halápy Konstantin Apologusainak függelékében. Amint ezen elégiájában, úgy a társalgásban is önmagát szokta szatirizálni. Jóbarátai körében fölmelegedett, szellemes rögtönzéseivel, tréfáival még a komoly Bibics Jakabot is annyira fölvidította, hogy alig tudott tőle megválni. Napról-napra asztaluknál étkezett, ideje legnagyobb részét velük töltötte. Egy-két pohár ménesi ürmös rendszerint fölviillanyozta a különben mértékletes poétát. Feketekávé mellett már oly gyorsan szavalta hevenyészett rigmusait, hogy senki sem tudta azokat lejegyezni, arra azonban nem tudták rávenni, hogy ismételve, amit eldekklamált, de kárpótlásul mindig rögtönzött valami újat.¹

1752-ben betegeskedni kezdett, de a jókedv nem hagyta el, úgy hogy senki sem sejtette, hogy olyan közel van a halálhoz. Az utolsó három hónapban éjjelenként bejárt a templomba és az Oltáriszentség előtt leborulva, órák hosszat keservesen sirt és buzgón imádkozott. Ezt csak Fontani Eduárd vette észre, de Koricsányi kérésére csak halála után mondta el társainak.

Március 7-én egész nap nyugtalanul járt-kelt, majd este bezárkózott. Éjjel szélütés érte s másnap halva lelték cellájában. Asztalán egy epitaphiumot találtak, melyet élete utolsó napján írt. A vers így hangzik:

Fessa super fluctus qui tollat brachia non est,
Ultima naufragii fracta tabella mei;
Desperabo nihil, si nil speravero, vitam
Quisque mihi: mortem tollere nemo potest.
Sed morieris, ait livor; nil horreo mortem:
Totus et in media vivere morte sciam.²

Legutolsó versei közt egy másik siriratot is találtak:

Ille ego, sub modica quem cespes condit arena,
Ingenii vilis fabula facta mei.
Sum macer et longus: titulus meus iste sit unus,
Hic sit honos, haec laus, hoc decus omne meum.
Cur macer, inquiris? Nimirum praebita nunquam,
Dum vixi, ingenio sunt alimenta meo.
Musa mihi favit, nunquam Fortuna beavit;
Sed veluti dubio lusit acerba trocho.
Nil Patriae prater vitam ultra debeo; pro qua
Victima cum toto sanguine vita cadat.

¹ Biró, Connotationes, 14. l.

² Annales domus S. Annensis, 62. l.

At tibi sit melior requies post funera, quisquis,
 Manibus optata pace, Viator ais:
 Ecce coronatis, quem stare decebat in astris,
 Pauper in abiecta valle Poeta iacet.¹

Ez utolsó epigramma, mely oly erősen fejezi ki a költő hazaszeretetét, tulajdonképen válasz Pankl Ferenc szolnoki származású latin verselő epitaphiumára. Ez a magyar érzésből kivetközött versificator Bécsben élösködött és 1724-ben kiadott egy *«Laurus poetica»* című gyűjteményt. A maga idejében elég kapós olvasmány volt; versei szellemesek, de kiérzik belőlük a hazájától elrugaszzkodott tányérnyaló gonoszsága. Pankl a következő sirirattal zárja be verseit:

*Huic jacet impositus tumbae longusque macerque
 Sit meus hic titulus, praeterea nihil.
 Hungara me genuit Tellus, aluitque Vienna
 Altricem colui prae Genitrice tamen.
 Nil praeter vitam dedit invida Pannonis ora.
 Austria sed vitae congrua dona meae.
 At tibi, qui transis, non sit grave care Viator
 Dicere: Francisci molliter ossa cubent.*

Kácsor másutt is megemlékezik Koricsányiról, több helyen említi, hogy hányt-vetett életet élt, hogy nem igen tudták hasznát venni, sokat zaklatták, de hogy miben rejlett élete tragikuma, azt nem mondja meg. Költői tehetségét fölismerte, mikor a legkiválóbb latin poétának mondotta, mert a Halápy által kiadott elégiájában és kéziratban maradt verseiben csakugyan páratlan szenvedély és erő nyilatkozik meg, de alakját mégis homályban hagyta.

IX.

Kácsor privigyei iratai.

Kácsort az 1763. év őszén Privigyére helyezték a noviciusok magiszterének. Széleskörű ismeretei, műveltsége, nagy tapasztalatai kiválóan alkalmassá tették ezen fontos állásra. A két utolsó évtizedben viselt rendi hivatalai nem sok időt engedtek legkedvesebb foglalkozására, az írásra-olvasásra, történeti tanulmányaira, de most a noviciátus csendjében ismét kedves studiumainak élhetett.

A piarista iskolák tanulmányi rendszerének reformja, melyet

¹ Révai: Latina, 21. l. — Zimányi: Carmina, 264. l.

Nemcsényi, Bajtay és Cörver indítottak meg, élénk tevékenységre ösztökélte mindazokat, kik a növendékpapok nevelésével foglalkoztak.

1754-től kezdve új tantárgyak vonulnak be a noviciátus tanrendjébe. 1754/55-ben Porubszky Márton görög nyelvet tanít ettől kezdve a noviciusok neve mellett ezt a bejegyzést olvassuk: *studiosus linguae Graecae et arithmeticae*. 1757/58-ban ugyancsak Porubszky a görög mellett a földrajzot, kronológiát, történetet is tanítja, 1762/63-ban már ketten is tanítják a történetet (Szélessy Ráfael és Léday Jeromos). 1763/64-ben hárman foglalkoznak a noviciátusban, melyet egész kis tanárképzőnek tekinthetünk. Kácsor a rendi tárgyakat és a történetet, Uramcsik Tamás a zenét, Léday Jeromos az aritmetikát, földrajzot és görögöt, a másodéveseknél a humaniorákat és a humaniorák didaktikáját tanítja. Megjegyezzük, hogy a noviciusok tanárait minden más teher alól fölmentették, hogy kizárólag a növendékek képzésével foglalkozzanak.¹

Kácsor komoly pedagógiai tanulmányokba fogott, hogy noviciusait belevezethesse a nevelés és oktatás módszerébe. Áttanulmányozta a francia pedagógiai irodalom legjelesebb termékeit és az ezekből levont tanulságokat értékesítette neveléstudományi előadásaiban.²

Minthogy több évig ő tanította a történetet is, készített több kompendiumot az egyetemes, a hazai és az egyháztörténet köréből.

Neki mint magiszternek, kötelessége volt a növendékeknek megmagyarázni a rend szabályait, megismertetni velük a rend szervezetét és történetét. Elhatározta, hogy megírja Kalazantinak, a testület kiváló tagjainak életrajzát, a szerzet keletkezésének s elterjedésének történetét növendékei és társai épülésére és okulására. Ilyen irányú művei a következők:

1. *Vita S. Josephi Calasantii*. Kalazanti szent József életével már 1750-ben kezdett foglalkozni, ettől kezdve többször átirta és átdolgozta, úgy hogy a munkának több különböző terjedelmű értékű példánya van meg könyvtárainkban, részben az ő kezeírásában, részben tanítványai másolatában. Fölhasználta Kalazanti szentté avatási porének okmánytárát.³ Bartlicius Bernát rend-

¹ Familiae domus Prividiensis. Privigyei k. r. levéltár.

² Takáts Sándor dr. részletesen ismerteti Benyák «Az ifjúság szabad nevelése» című kéziratát, mely Kácsor pedagógiai előadásait tartalmazza. Benyák Bernát és a magyar közoktatásügy, 75—81. l.

³ Romana canonizationis B. Jos. Calasantii informatio. Roma, 1744.

történeti krónikáját,¹ Mösch följegyzéseit.² Művét a stilus előkelősége és a szeretetteljes kegyelet melegsége jellemzi.

2. *Liber singularis de virtutibus et rebus praeclare gestis Venerabilium Patrum Ordinis Scholarum Piarum.* Ez Kalazanti és azon piaristák életrajzát tartalmazza, kik szentség hírében haltak meg. Több példányban és átdolgozásban ismeretes, legértékesebb a központi levéltár 244 lapra terjedő 4. r. kézirata, melyet 1773-ban fejezett be. Az előbbinél említett forrásokon kívül használta a venerabilisek Rómában kinyomatott jegyzékét³ és ennek 1719. évi német fordítását, a Madeyski⁴ és Passanti⁵ által kiadott konstitúciókat.

Azok közül, kiknek életrajzát itt közli, közelebbről érdekel bennünket Bogatka Kázmér, az első lengyel származású piarista, aki 1645-től kezdve Podolinban működött és ott is halt meg 1650-ben, továbbá Franco János a podolini ház első főnöke, Conti Onufriusz a német-lengyel provincia szervezője, Hauzenka Miklós a breznóbányai ház első lakója, a morva Sperat Tamás, aki 1676—1681. a magyar házakban működött és Kincel Istvánnal, valamint Zweier Farkassal együtt sok üldözést szenvedett a Thököly-pártiaktól. Megemlékezik Siwierkiewicz Adalbertől is. Ez három évig (1680—1683.) kormányozta a lengyel rendtartományt, ahova 1691-ig a magyar házak is tartoztak. Ezeknek életrajzához a hazai forrásokból gyűjtötte az anyagot, mert a római katalógus csak életkorukat, halálozásuk évét, legkiválóbb érdemeiket jelzi. Gondosan áttanulmányozta Mösch Lukács történeti jegyzeteit,⁶ Hanacius krónikáját,⁷ a breznóbányai ház évkönyveit, melynek legérdekesebb fejezetei Hauzenka Miklós és Bojár tollából erednek.⁸

¹ Annales Schol. Piar. Azelőtt nálunk is több példánya volt, most azonban csak a podolini ismeretes.

² Annales religionis. Privigyei k. r. levéltár.

³ Catalogus Venerabilium Dei Servorum Schol. Piar. 1710.

⁴ Privilegia seu constitutiones religionem Cler. Reg. Schol. Piar. concernentes. Varsó, 1736.

⁵ Commentaria super constitutiones Ordinis Cler. Reg. Schol. Piar. Bécs, 1727.

⁶ Annales domus, Annales religionis, Viri illustres a Historia domus Prividiensis I. kötetében. Privigyei k. r. levéltár.

⁷ Annales P. Francisci Hanóczy (?) a S. Venceslao e S. P. Akkoriban Privigyén őrizték, most a budapesti kegyesrendi központi levéltárban van.

⁸ A breznóbányai ház történetét Hauzenka Miklós kezdte írni «Origo residentiae parochiae Briznensis Paup. M. D. Schol. Piar.» címen, de ez

A külföldiek életrajzát készen találta, legfőljebb csak átszilizálta a maga ízlése szerint, de ez utóbbiakét fáradságos munkával kellett összeállítania. Forrásai — Hanacius évkönyveit kivéve — eléggé megbízhatók és így minden különösebb kritika nélkül is hasznos munkát végzett, mikor biográfiai adataikat időrendbe foglalta. Másrészt helyes érzékre vall, hogy a sok közül épen ezeket választotta ki, mert a XVII. század tipikus alakjai, kiknek szereplésével csakugyan érdemes foglalkozni. Gyakran idézi forrásait, okmányokkal bizonyít. Lelkes hangon ír kiváló erényeikről, de nem költ csodákat.

Az idegenek naiv kegyelet sugallta életírásaitól nagyon elüt az a néhány vázlat, melyekben a Magyarországon szereplő rendtagok életpályáját rajzolta meg. Az előbbieket hagiografikus alkotások, az utóbbiak bár fogyatékos, de történeti dolgozatok.

3. *Virorum doctrina illustrium, qui in nostra Schol. Piar. prov. Hung. ab eiusdem initiis ad annum Dni 1774. extitere. Pars I.*

A generálisok gyakran ajánlgatták, hogy az egyes tartományok időnkint számoljanak be a tagok irodalmi munkásságáról. Ezt meg is szokták tenni és időnkint kimutatásokat terjesztettek be az egyetemes gyűlésre. A XVIII. században a külföldiekkel való érintkezés élénk volt, könyveiket elküldöztették az olaszoknak és osztrákoknak, viszont ezek is gyakran kedveskedtek hasonló ajándékkal. Többször terveztek egyetemes rendi bibliografiát is, de ezt csak Horányi valósította meg «*Scriptores Piarum Scholarum*» című művében. Horányi munkáját nagyon megkönnyítette Kácsor gyűjteménye, melyet sok helyen fölhasznált. Kácsor ezen bibliografiáját növendékeinek szánta, hogy megismerjék belőle a tudományos munkásságuk által kiváló tagok alkotásait s műveiket tanulmányozva, megerősödjenek a piarista szellemben és kedvet kapjanak az irodalmi tevékenységre. Mint legtöbb műve, úgy ez is csak rendi használatra készült, innét magyarázható a sok intimitás. Hangja közvetlen, szépen elmesélgeti noviciusainak, ki mit írt, miben vált ki, mivel szerzett dicsőséget rendjének. Egyébiránt némi kihagyással és pótlással bátran ki lehetett volna adni, sőt Horányi

csak 1678-ig terjed. Jelenleg a breznóbányai róm. kath. plébánia levéltárában őrzetik. Hauzenka s részben Hanacius följegyzéseit átvette és folytatta Bojár András az «*Originale Cler. Reg. M. D. S. P. Egressus et regressus ad L. R. Cittis Mont. Breznobanyensis parochiae administrationem*» című kötetben. Kegyesrendi központi levéltár.

munkája határozottan csak nyert volna, ha egyes életrajzokba többet vett volna át belőle.

Ennek is több példánya van meg könyvtárainkban, de valamennyi teljesen egyezik. Ötvenkét életrajzot tartalmaz, Opatowski Vencellel kezdő és nem betűsorban, hanem a beöltözés rendjében haladva Mutz Sebestyénnel végzi. Minthogy Horányi mellett gyakran van rá szükség, közlöm a teljes névsort:

1. Opatowski Vencel. 2. Papcinski Szaniszló. 3. Hauzenka Miklós. 4. Siwierkiewicz Adalbert. 5. Frankovics Pál. 6. Kraus Mihály. 7. Krzyzkiewicz Ignác. 8. Rogala Zawadzki Ignác. 9. Joachimus a Nativitate Domini.¹ 10. Rogala Zawadzki Benedek. 11. Scholtz (Schultz?) Benedek. 12. Hanacius Ferenc. 13. Kelle-messy György. 14. Mösch Lukács. 15. Szawnicki Gábor. 16. Bojár András. 17. Bartlicius Bernát. 18. Günther Alfonz. 19. Sakl Ágoston Tamás. 20. Groll Adolf. 21. Schubarth Márton. 22. Braunnhoffer Kelemen. 23. Cservenka Ignác. 24. Püttner Fülöp. 25. Kubránszky László. 26. Holtzhauser Károly. 27. Bohn Eusztách. 28. Szlavkovszky Benedek. 29. Zajkányi Lénárd. 30. Fábiáni Kelemen. 31. Szolcsányi Imre. 32. Szokolóczy Vencel. 33. Tagányi Béla. 34. Holesinszky Ferenc. 35. Izold Valérián. 36. Erdöss István. 37. Desericzky Ince. 38. Fiala Jakab. 39. Pécsy Domonkos. 40. Halápy Konstantin. 41. Nemcsényi Adolf. 42. Szoróczy Vince. 43. Cörver Elek br. 44. Horváth Mihály. 45. Koricsányi (Koricsánszky) Márk. 46. Deményi (Damiani) László. 47. Porubszky Márton. 48. Bajtay Antal. 49. Hanghe Hiacint. 50. Cörver János br. 51. Tapolcsányi Gergely. 52. Mutz Sebestyén.

Az első tizenegy életrajzi adatait, a privigyei kéziratokon és a suffragiumokon kívül Choinacki Domonkos «Brevis collectio» című kivonatából merítette. A lengyel korszakból sok nyomtatványt talált, de nem tudta őket meghatározni, mert vagy névtelenül jelentek meg, vagy csak a szerzetesi név volt kitéve, a lengyel provincia varsói irattárához, ahol az anyakönyveket őrizték, nem férhetett hozzá. Egyébiránt sokat foglalkozott ezen korszakkal, Mösch és Berzeviczy gyűjteményéből Privigyén maradt nyomtatványokat, valamint a lengyel piaristáktól származó tankönyveket gondosan áttanulmányozta.² Papcinski Szaniszló

¹ Vezetéknévét nem tudjuk. Bielski nem említi, pedig bizonyára több teológiai munkáját ismerte, ellenben az Estreicher-féle «Bibliografia Polska» több művének címét közli.

² A XVII. században nálunk is használták a következő tankönyveket: Papcinski Szaniszló: Prodomus rhetoricus. Varsó 1665. — Kraus Mihály:

életrajzát is azért vette föl, mert tankönyveivel még akkor is hatott, mikor már nem volt a rend tagja.¹

Bartlicius és Braunhoffer életrajzát is közli, mert ezek a német-magyar provincia főnökei voltak, azonkívül Bartlicius Annalesei, melyeket nálunk is ismertek, főforrásai a rend történetének és megvilágítják a podolini s privigyei ház első éveit. Az is érthető, hogy Günther Alfonzról, Sakl Ágostonról és Schubarth Mártonról is megemlékezik, mert jóllehet ezek a német provincia tagjai voltak, műveik mégis hatottak a magyarországiakra. Günther szónoklattanát² a retorika tanárai sokáig használták. Sakl mennyiségtani dolgozatait,³ Schubarth költeményeit⁴ a mieink is buzgón olvasták. Az utóbbinak egész iskolája támadt latin verselőink körében. Nagyon értékes az a néhány lap, melyet Groll Adolf osztrák piaristának szentel, aki 1733-ban a győri püspöki székbe emelkedett. Groll kitűnő teológus volt, különösen a keleti nyelvek ismeretében jeleskedett. Tizenegy nyelven beszélt, magyarul is megtanult, de ebben Kácsor szerint nem emelkedett a középszerűsége fölé.

Minél inkább közeledik saját korához, annál részletesebben ír. Bár sok naív és hihetetlen apróságot is beleszó elbeszélésébe, de ezek is jellemzők, mert látjuk, hogy milyen hírek keringtek róluk. Gróf Zinzendorff kancellár, fiának nevelőjét, Groll Adolfot, legtitkosabb terveibe is beavatta és ami a minisztertanácsban tárgyalásra került, előzetesen vele beszélte meg. Egy ízben III. Károly észrevette, hogy idegen tollakkal ékeskedik, hogy meglepő tájékozottságot árul el olyan kérdésben, amelyhez nem érthet. Zinzendorff a császár fölszólítására bevallotta, hogy őt Groll sugalmazza. Ilyen az is, hogy Csáky Imre gróf kalocsai érsek Szlavkovszkynak köszönhette a bibort. 1716-ban egy nagyszerű

Manuductio instit. rhet. Varsó, 1687. — Krzyzkiewicz Ignác: Musa Attica. Krakó, 1669. — Rogala Zawadzki Ignác: Gemmae Latinae Varsó, 1688.

¹ Papcinski emlékezetét — bár sok kellemetlenséget okozott rendjének — Bielski Simon, a lengyel provincia bibliografusa is fönntartotta (Vita et scripta quorundam e Congreg. Cler. Reg. Schol. Piar. in Prov. Polona professorum. Varsó 1812. 210—211. l. Horányi (Script. II. 460. l.) ugyancsak megemlékezik róla Kácsor műve alapján.

² Suada curiosa. Bécs, 1712. — Rhetorica ad mentem selectiorum auctorum concinnius explanata. U. o. 1717.

³ Metamorphosis geometrica. Wildberg, 1690. — Sylloge epist. mathematicae. Prága, 1713.

⁴ Astraea. Brünn, 1697. — Vertumnus vanitatis. U. o. 1697. — Barbiton quinquaginta chordarum. Bécs, 1705.

versezetet íratott vele (*Domus Austriacae cunae*) Lipót főherceg születésének örömére és ezt a maga neve alatt ajánlotta föl az uralkodónak. A poéma annyira megtetszett a királynak, hogy megszerezte neki a bibornoki méltóságot.

Társaival szemben elfogult. A többi szerzeteseket, különösen a ferencieket és jezsuitákat folytonosan csipkedi. A filozófiai és teológiai vitatkozásokon mindig a piaristák győznek, a többiek *cum pudore* távoznak. Kubránszky Lászlónak olyan híre van teológiai tudománya miatt, hogy midőn egy izben meghívja vitatkozásra a nagyszombati jezsuitákat, a tételekre neve után odairja a teológiai doktori címet, csak azért, hogy kipróbálja, vajjon elismerik őt doktornak, jöllehet az egyetemi fokozatot nem szerezte meg. A jezsuiták elismerik nagy tekintélyét és a válaszban megadják neki a doktori címet, amivel elismerik, hogy tud annyit, mint az ő doktoraik. Hogy kimutassák, milyen komoly ellenfélnek tartják, két fogas teológust, Kazyt és Zdelárt küldik el a vitatkozásra.

Ha valami ünnepélyen vagy temetésen jezsuitán kívül piarista is szónokol, mindig a piarista ragadja el a pálmát. Desericzky 1736-ban Erdődy László Ádám gróf nyitrai püspök temetésén gyönyörű beszédet mond, mellyel hallgatóit sirásra indítja. A magyar szónok, Szegedy János jezsuita megirigyli a hatást, melyet Desericzky beszéde keltett és már előre fogadkozik, hogy még jobban meg fogja rikatni a közönséget. Másnap, mikor reákerül a sor, fölmege a szószekre és szörnyű sirással, jajveszékléssel kezdi a beszédet, de a hallgatók sirás helyett kacagásba törnek ki és mondogatják egymásnak: *«Im ez a Jezsuita, látván, hogy mink nem sirunk, maga sirásra, amire nem volt oka, fakadott.»*

Annyira elrontotta a dolgot, hogy a következő napon, mikor a gyászünnepség véget ért, félig üres padok előtt perorált, csak a mágnások és főpapok mentek el meghallgatni. Az esetet Nyitrán még sokáig emlegették, ha egy ismeretlen szónok dicsőítő beszédét várták, a nép előre mondogatta: *«Im ez is majd sirásra fakad, hogy az hallgatóit arra vonyhassa.»*¹

A szent ferencrendiekkel az elsőség kérdése miatt szoktak összekapni, mert ezek a körmeneteken és temetéseken a diákok

¹ Desericzky latin beszéde 1736-ban jelent meg Pozsonyban. Szegedyé ugyanezen évben Nagyszombatban: *Aquila magnarum alarum. Nagy szárnyú saskeselyű stb.* Megvan a budapesti egyetemi és a temesvári k. r. könyvtárban. Érdekes példája a cikornyás szónoklatnak.

előtt akartak vonulni a maguk konfraternitásával, de a püspökök a fölmerült viszályokban a piarista ifjúságnak ítélték oda az elsőséget.¹

Kácsor a sorozatba olyanokat is bevett, akiktől nyomtatásban semmi sem jelent meg, hanem csak kéziratok maradtak utánuk, sőt olyanokat is, akiknek kézíratait sem ismerte, de a krónikákból olvasta róluk, hogy mint elöljárók intézkedéseikkel vagy mint teológiai, filozófiai lektorok tanításukkal mozdították elő a tudományt.

Egyik nagy hiánya, hogy a könyvcimeket nem közli pontosan, sokszor csak a könyv tartalmát jelzi. A privigyei könyvtár állományát Kácsor gyűjteményével összehasonlítva az tűnik ki, hogy szabatosan csak azon könyveket írja le, melyek kéznél voltak, a többi házak könyvtáraiban nem végzett kutatásokat. Alig volt ugyan piarista munka, melyet ne ismert volna, de soknak csak a tárgyára emlékezett. Ügylátszik a II. részben pótolni akarta a hiányokat, de ez sohasem készült el. Még így is megbecsülhetetlen értékű forrásmunka. Szlavkovszkyról alig tudnánk valamit az ő följegyzései nélkül, mert a legtöbb munkája névtelenül jelent meg vagy azon mecénás neve alatt, aki kinyomatta. Ő tőle tudjuk meg, hogy az *«Ars orandi»* című retorika szerzője Deményi László, a függelékül kinyomatott *«Szegedis»* pedig Fiala műve. Általában nélkülözhetetlen mindazoknak, kik kortársai életrajzával foglalkoznak, mert ha nem is ad mindenütt pontos könyvcimet, a mű tárgyát, megjelenése idejét legtöbbször megjelöli, úgy hogy nem nehéz az illető munkákat meghatározni.

Minthogy ekkor már a rendfőnöki levéltár Pesten volt, nem férhetett hozzá az anyakönyvekhez (Rullae), ahová a tagok születési évét bejegyezték, sem az írott sematizmusokhoz, hanem a privigyei *«Admissio noviciorum»* című kézirat adataira és a nekrológokra volt utalva. Innét van, hogy rendszerint csak a belépés és a halálozás évét közli, az életkor és a rendben töltött idő föltüntetésével, amint ezt a nekrológokban találta.

Könyvészeti munkáiban Horányi 37 biográfiában használta föl Kácsor gyűjteményét, 15-öt azonban elhagyott, mert nem talált bennük könyvcimet vagy pedig a Kácsor által emlegetett kéziratoknak nem tulajdonított fontosságot. A hiányokat lehetőleg kipótolta, az illetők nacionaléját az anyakönyvekből kiírta. Desericzky, Cörver Elek, Bajtay életrajzát kibővítette és sok új

¹ Hist. dom. Wesprim. 115. I. Virorum doctr. illustr. p. I. 79. I.

biografiát vett föl. Azon lengyelek irodalmi munkásságát, kik hazánkban is működtek, Pomorzskant Atanáz 1794-ben Varsóban kiadott jegyzékéből igyekezett teljesebben felsorolni.

4. *Historia de ortu et progressu provinciae Hungariae Schol. Piar. ab anno 1666. ad annum 1721.*

A 413. lapra terjedő kézirat felöleli a rend történetét 1631-től 1738-ig, tehát többet ad, mint amennyit a címben jelez. Röviden elmondja a német provincia keletkezését és végigvezeti annak történetét 1748-ig, amikor a cseh házak elváltak és külön tartomány alakult ki belőlük. Itt egy nevezetes dolgot említ, melyről csak az ő közléséből tudunk. Elmondja, hogy Hueber Antal az osztrák provincia első főnöke szerette volna az osztrák házakat egyesíteni a magyar tartománnyal. Igyekezetét a bécsi érsek is támogatta. A terv Nemcsényinek is tetszett, mert azt remélte, hogy ekként az udvarhoz közelebb férközhetnek, a tagokat a bécsi egyetemen magasabb kiképzésben részesíthetik, de mikor azt látta, hogy az osztrákok maguknak követelik a hegemoniát és az egésznek csak az a célja, hogy a magyar szellemű provinciát elosztrákosítsák, megszüntette a tárgyalást. Ezen részben 24 rendfőnök kormányzatát ismerteti. Közülük több bennünket is érdekel, mert a podolini kollégium 1642-től 1662-ig a német (osztrák)-lengyel provincia kötelékébe tartozott, majd 1695-től 1721-ig a magyar viceprovincia a német provincia főhatósága alatt állott.

A II. részben — áttér a lengyel provincia történetére. A magyarok útja 1692-ben vált el a lengyelekétől, amikor a generális a privigyei, breznóbányai, szentgyörgyi és nyitrai házakat Mösch Lukács gen. komisszárius igazgatására bízta. Ettől kezdve a kapcsolat megszakadt, főnökeik s követeik néha a magyarokkal együtt utaztak a római egyetemes gyűlésre, olykor ellátogattak a magyar házakba, de ezen érintkezésben több volt az udvariasság, mint az őszinteség. A lengyelek nem jó szemmel nézték szomszédaikat. Nagyon jól tudták, hogy előbb-utóbb az elzalogosított szepesi városokkal együtt a podolini kollégium is visszakerül az anyaországhoz és elveszítik egyik legrégibb házukat, ahova annyi tradíció fűződik. Bár tartományuk a XVIII. század első felében bámulatos lendületnek indult, úgy hogy ha hatalomban és gazdagságban nem is multák föl a jezsuitákat, népszerűségben megelőzték őket¹ és annyi intézetük

¹ V. ö. Sarg Adolf, Die Piaristenschulen im ehemaligen Polen. Zielonzieg, 1864.

alakult, hogy alig bírták ellátni, mégis megéreztek volna a podolini hiányát, mert innét kapták a német származású tagokat, akikre iskoláikban nagy szükségük volt.

Az 1662. és 1692. közé eső korszakról, amikor házainkat a lengyel rendfőnökök igazgatták, a magyar házak krónikáin kívül csak néhány, kinevezéseket és leiratokat tartalmazó fasciculus nyújtott némi fölvilágosítást. Kácsor szeretett volna elmenni Podolinba, hogy a ház gazdag levéltárát tanulmányozza. Hallotta, hogy ott őrzik Kalazanti több levelét, Kraus Mihály rendtörténeti kéziratát, a szepesi piarista misszionáriusokra vonatkozó okmányokat, a lengyel királyok kiváltságleveleit. Hanacius krónikájában azt olvasta, hogy a podolini könyvtárban helyezte el azon nagy protokollumát, mely a főpapokkal és a Thököly-korszakban vitézkedő császári tábornokokkal folytatott levelezését tartalmazta.¹ 1769-ben írt podolini kollégájának, Choinacki Domonkos magiszternek és megkérte, hogy állítson össze számára a levéltár forrásaiból egy kompendiumot, mely a magyar-lengyel viszonyt megvilágítja. Azt hitte, hogy Choinacki elfoglaltságára hivatkozva, kitér a kérelem elől és a szünidőre meghívja, hogy kutasson kedve szerint, de csalatkozott, mert Choinacki négy hónapi hallgatás után egy 50 ívoldalas dolgozattal lepte meg, melyben tömör rövideggel foglalta össze a provincia történetét (1642—1693).² Az ügyesen és nem közönséges történeti érzékkel megírt munkának jó hasznát vette, mert Choinacki a magyar házak keletkezését és a lengyel központhoz való viszonyát részletesen tárgyalja. Kisérő levelében megjegyzi, hogy viszálykodásaikról már higgadtan s tárgyilagosan lehet ítélkezni, de a történeti hűség kedvéért ezekről is megemlékezik.³

Kraus krónikáját vette alapul, de más, ma már ismeretlen forrásokat is használt. Kraus sokszor a mulékony impresszió

¹ Nincs meg, sőt már a XVIII. század elejéről származó könyvtári és levéltári jegyzékek sem említik.

² *Brevis collectio de introductis Scholis Piis in Poloniam et earum incremento tam in hoc quam in inelyto Hungariae Regno.* Kegyesrendi központi levéltár.

³ «Si quid forte durum in factis nostrorum reperitur, veritas adnotari fecit, quae est dos praecipua historiae. Utique omitti aliqua, vel corrigi possunt, si aspera videbuntur et certiora ad manum fuerint monumenta. Ego ipse omisi, quae invidiam vel speciem adulationis continent. Homines sumus, aequae de nobis, ac de aliis bona et mala legi possunt.» 1769. aug. 18. Podolinban k. lev. Kegyesrendi központi levéltár.

és az egyéni elfogultság hatása alatt készült naplójegyzeteiből írta nagy munkáját,¹ ellenséges indulattal figyelte a magyarországiak elszakadási törekvéseit.

Choinacki nyugodtan, tárgyilagosan beszéli az eseményeket, de ez az objektivitás semmi hatást sem gyakorol Kácsorra. Minduntalan hadakozik a lengyelek ellen, a magyarok elégtelenségét és elszakadási kísérleteit morális okokra akarja visszavezetni. A magyarok azért nem tudtak volna megbarátkozni a lengyel uralommal, mert ezek nagyon vadak, erőszakosak voltak, a szerzetesi fegyvellemmel keveset törődtek. A sok visszavonást és zavart, mely a XVII. században a rend munkásságát megbénította, más okoknak kell tulajdonítanunk. A szerzet, bár kevés tagja volt, sajátságos vegyülékét mutatta a legkülönbözőbb fajoknak és nemzetiségeknek. A lengyel mellett találunk szepesi németet, tót, morvát, csehet, magyart. Eleinte még néhány olasz is volt köztük. Bár a szerzetesi szegénység kizárta a személyes birtoklást és a közös életre utalta a tagokat, nem tűntethette el teljesen azt a különbséget, melyet a származás és az eltérő vagyoni viszonyok közt való nevelkedés támasztott. Ehhez járult a nemzetiségek torzsalkodása, a politikai ellentét, aminek okvetlenül az elszakadásra kellett vezetnie.

Míg a II. részben, melynek anyagát nagyobbbrészt Choinackitól kapta, inkább csak a szereplő személyek megítélésében tanúsít bár nem épen szerencsés önállóságot, addig a magyar vice-provinciáról szóló szakasz kizárólag saját kutatásain alapszik. Emelkedett hangú bevezetésben fejezi ki csodálatát a nagy elődök iránt. Kicsiny kezdetből nevelték nagyra a rendet törhetetlen akaratukkal, fáradhatatlan munkássággal. Fölismeri Mösch Lukács jelentőségét, jellemének nagyságát, szervező talentumát, pedagógiai intézkedései fontosságát. Hivatkozik rendeleteire, gyakran elég szerencsésen idéz belőlük. Fiatal korában sokat hallott róla. Azt beszélték, hogy Buda visszafoglalásában nagy része volt, mert az ostromló sereget az ő tervei szerint helyezték el. Annyi bizonyos, hogy Mösch komolyan foglalkozott a hadmérnöki tanulmányokkal és szíves örömet teljesítette Pálffy Károly gróf kívánságát, aki a budai táborba hívta tábori káplánjának. Junius 25-én eluta-

¹ Historia provinciae Polonae ab anno 1642-o ad annum 1606-um. Podolini k. r. levéltár. A 735 ivoldadra terjedő kéziratnak, mint Choinacki egyik bejegyzéséből kitűnik, a varsói provinciális levéltárban egy teljesebb példánya is volt, mely még néhány évvel tovább vezette a lengyel tartományok történetét.

zott Budára és csak október 1-én tért vissza.¹ Az ostrom alatt bizonyára nem hagyta parlagon heverni elméleti ismereteit és bizonyára részt vett az ott folyó mérnöki munkálatokban, de az túlzás, amit Kácsor itt is, meg a «*Viri illustres*» című munkájában is emleget, hogy... «*demonstravit, quanta ipse foret eruditionis in Architectonica militari, nam iuxta ejusdem delineationem castra Caesarea dislocata sunt et Buda felicissime expugnata.*»² Horányi már egy kissé óvatosabb: «*Multum sua in castris metandis peritia insigni ad Budae faustam, expugnationem contulit.*»³

Mösch a privigyei krónikában az 1686. év eseményei közt egy szóval sem említi meg budai szereplését, jóllehet magáról az ostromról közöl néhány adatot, ellenben azt följegyzí, hogy ezen évben Hancsuk János halála alkalmából valami gyásziratot nyomtatott ki. Pálffy mindenesetre nagyra becsülte hadmérnöki tudományát, melyet budai tapasztalatai jelentékenyen gyarapíthattak, mert októberben fiai mellé vette, hogy őket a matézisben, filozófiában, de főként az *architectonica militaris*-ban oktassa.⁴

Mösch 1700-ban kibujdosott Nikolsburgba, ahol a következő évben meghalt. Távozásának okát Kácsor először abban kereste, hogy a viceprovinciában még többen voltak, akik a lengyelekhez szitottak és nagyon gyűlöltek őt a magyar házak elkülönítése miatt.⁵ Később rájött, hogy tulajdonképen Bojár András üldözte ki.⁶ Két ilyen erős egyéniség nem fért meg a kis

¹ «Anno 1686. 25. Junii discessit ex hac domo ad castra Caesareana sub Budam ab Ecllmo Dno nro Fundatore eo evocatus et expetitus P. Lucas a S. Edmundo... 1. Octobris venit in hanc domum Buda ex castris, post felicem huius fortalitii occupationem per assaultum P. Lucas a S. Edmundo.» Mösch jegyzetei a «Familiae dom. Prividiensis» című kéziratban.

² Hist. de ortu et progressu prov. 63. l. — Virorum doctrina. illustrium p. I. 23. l.

³ Scriptores Piarum Scholarum II. 348. l.

⁴ Kácsor, mint az épizódok nagy kedvelője, elmondja Ramocsaházy Endre csodálatos történetét is. Ez hatolt volna föl legelőször a vár falára, de a törökök elfogták s fölakasztották. Ott függött mindaddig, míg társai, akik elszégyelték magukat, hogy nem ők voltak az első, be nem rontottak a várba és azt elfoglalták, Ramocsaházyt a fáról levették és fölélesztették! A fa törzsét 1749. május havában Kácsor is látta, sőt meg is tapogatta. V. ö. Némethy Lajos, kik voltak első Budavárban. «Századok» 581. l. — Károlyi Árpád, Buda és Pest visszafoglalása 1686-ban. 486. l.

⁵ Virorum doctrina illustrium p. I. 24. l.

⁶ Hist. de ortu et progressu 100. l.

testületben. Kácsor még az öregektől hallhatta, hogy 1700. december 17-én, mielőtt fölszállt a kocsira, a privígyei ház kapuja előtt megállott, leverte saruiról a port és keserűen így szólt: «*Vale ingrata patria, cuius nec pulveres mecum accipere volo*».¹

Kácsor szereti a véletlennek tulajdonítani azt is, ami előre megfontolt terv szerint történt. Elmondja, hogy Majthényi Domonkos piarista 1714-ben Pozsonyba ment, hogy néhány ismerősét üdvözölje, akik az országgyűlés miatt tartózkodtak ott. Amint az utcán sétálgatott, Volkra Ottó veszprémi püspök kitekintve szállása ablakán, észrevette és megállította őt. Megkérdezte, hogy vajjon a provincia megbízásából jött-e s nincs-e valami kérni valója az országgyűléstől. Majthényi azt felelte, hogy csak ismerősei kedvéért jött. A püspök leültette és íratott vele egy instanciát az országgyűléshez, melyben a rend honosítását kérelmezi. A kérvényt ő terjesztette elő a diétán és ki is vitte a rend bekebelezését. (1715. 102. §.)² Majthényit épen azért küldték a pozsonyi diétára, mert sok rokona és ismerőse volt az országgyűlés tagjai között s azt hitték, hogy ezek segítségével könnyebben kieszközölheti a várva-várt honosítást, melyet már az 1681. évi soproni országgyűlésen is szorgalmaztak. Ilyesmiben már volt is tapasztalata, mert 1705-ben a szécsényi országgyűlésen Bojár Andrásnak ő volt a kalauza.

A IV. részben az 1721-ben önállósított magyar provincia főnökeinek kormányzatát írja le 1738-ig. A munka itt már élvezhetetlen a sok kitérés miatt. Évről-évre elmondja, kik léptek be a rendbe és elmeséli egész élettörténetüket. Azt már a III. szakaszban is megteszi, de ott még rövidebben végez alakjaival, mert kevesebbet tud róluk, ellenben minél közelebb jut saját korához, annál inkább részletez. Elővette az «*Admissio noviciorum*» című privígyei jegyzéket és valamennyinek, akit ott öltöztettek be, elmondta az életrajzát. A sok érdekes és a kort jellemző adat közt persze sok a megbízhatatlan mende-monda is. A jól indult mű a végén egészen ellaposodik. Úgy látszik, később maga is észrevette, hogy rossz útra tévedt, újra kezdte, javíthatni akarta, de tulajdonképen nem tett egyebet, mint még jobban telezsúfolta oda nem illő életrajzi adatokkal. Helyenkint akadunk egy-egy jó részletre is, vannak benne ügyes statisztikai összeállítások, melyek megvilágítják a rend állapotát

¹ Hist. de ortu et progressu 100. l.

² U. o. 299—300. l.

az egyes korszakokban, néha jól választja ki a káptalani határozatokból és rendeletekből azt, ami a fejlődés megértésére szükséges, de egészben véve a személyi adatok tömege agyonnyomja az egyébként értékes s fáradságos munkával készült dolgozatot.

5. *Initia Scholarum Piarum Provinciae Polonicae et Germanicae atque Hungariae.* A rend történetét mondja el 1721-ig. Jobb dolgozatainak egyike kitérés nélkül halad, röviden, de világosan, áttekinthetően mondja el az eseményeket.

6. Följegyzések a Historia dom. Prividiensis II. kötetében (95–142. l.) 1760-tól 1769-ig Kácsor vezette a ház történetét. Jegyzetei nem oly érdekesek, mint a veszprémiek. Sok közlörténeti eseményt belesző az elbeszélésbe, de ezek mind ismertek. Áltatában magáról a házról keveset ír, ellenben sokat bajlódik a jezsuitákkal, akiknek Portugalliából való kiűzetésük nagy feltűnést keltett.

VIII.

Kácsor kecskeméti krónikája.¹

Kácsor megírta hét évig (1775/6–1781/82.) tartó kecskeméti rektorsága történetét is pontos, naplószerű följegyzések alakjában. Itt már nem foglalkozik országos dolgokkal, csak a ház belső életét írja le és azt a kicsiny, de barátságos kört, amelyben ő és társai éltek. A háznak nagy gazdasága volt, ennek gondjai Kácsor vállaira nehezedtek. Hűségesen beszámol a termésről, elemi csapásokról, károkról. Minthogy Kecskemét beleesett az egyik alföldi főútvonalba, hívott és hivatlan vendégben nem volt hiány. A vendéget szívesen látta, napokig szórakoztatta. Vidám és fáradhatatlan társalgó volt, viszont minden ujság érdekelte. Úgy látszik, itt a protestánsokkal is jobb viszonyban voltak, mint másutt. Sárközy János református egyházkerületi gondnok nagyon szerette őket. 1776-ban, mikor harangjaikat megszentelték, küldött nekik ajándékba egy aranyat, bort, élelmiszert egy rimes latin vers kíséretébe, melyben örömet fejezte ki, hogy a három harang a Szentháromság dicsőségét hirdeti.

¹ Historia septennalis rectoratus Kecskemethiensis P. Christiani Kácsor a S. Emerico. Kegyesrendi központi levéltár.

IX.

Utolsó évei. Halála.

1782/83-ban Pesten találjuk, ahol mint rendi kormánysegéd és levéltárnok még két évig szolgált a szerzetet. 1784-ben írta legjobb munkáját *«Annales provinciae Hungaricae Scholarum Piarum ab anno 1666-o ad annum 1784-um»* cím alatt. Mint levéltárnok már hozzájutott a szükséges adatokhoz, melyeket lelkiismeretesen áttanulmányozott, hogy előbbi dolgozatai hiányait kiegészítse. Itt már megbízható pontossággal adja elő az egyes évek történetét, különös gondot fordít a tanügyre, mindeütt hivatkozik a királyi s generálisi s rendfőnöki rendeletekre, évről-évre elmondja, hogy kik tanítottak felsőbb tudományokat, ezen tanfolyamokat kik hallgatták, kik voltak nevelők, táborig vagy udvari papok. Tüzetesen foglalkozik Mária Terézia és II. József tanügyi és vallási intézkedéseivel, melyek a rend életében is mély barázdákat hasítottak. Rendeleteik számát is közli, hogy a kutatót útbaigazítsa.

Rendezgette a levéltárat, sok anonim irat szerzőjét megállapította, a homályos mozzanatokat jegyzeteivel igyekezett megvilágítani. 1785. őszétől kezdve 1792. augusztus 28-án bekövetkezett haláláig csendes nyugalomban éldégt, élete utolsó két évében már ő volt rendjének legidősebb tagja, kit társai olyan tisztelettel és szeretettel vették körül, amelyet nemes munkában eltöltött életével méltán kiérdemelt. Utolsó éveiben is dolgoztatott. Előszedte medgyesi, nagykárolyi, veszprémi, kecskeméti jegyzeteit, lemásolgatta, bővítette, de emlékezete gyengülni kezdett, már csak homályosan látta a letűnt idők csemé-nyeit. Belekezdett Hanacius életrajzába is, de ezt sem fejezhette be.¹

«Descriptio L. et R. Civitatis Pesthinensis» című dolgozatában, mely ugyancsak csonkán maradt, több történeti és földrajzi író munkáját kivonatolgatta. Csekély értékű kompiláció ép úgy, mint a Dunáról írott értekezése.² Toldalékol összeállította a pesti piarista kollégium történetét az alapítás évétől 1760-ig, hogy a Hist. domus hézagait némileg pótolja.

¹ Biographia P. Francisci Hanóczy e S. P. Kegyesrendi központi levéltár.

² Danubii descriptio — Pirken Zsigmond 1684-ben Nürnbergben kiadott német munkája után.

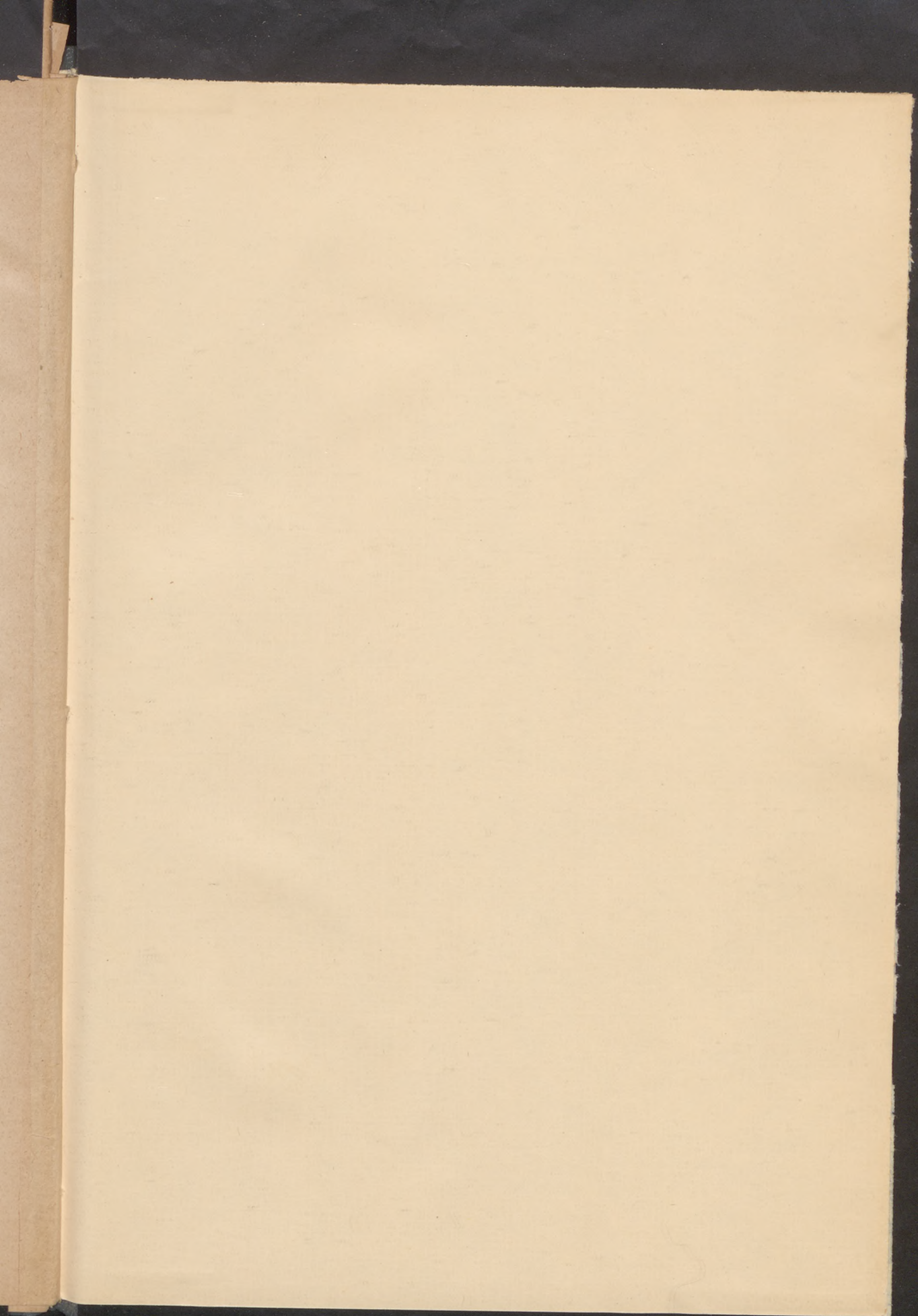

Utolsó éveit zavartalan csendben élte le. A ház eskütéri szárnyában lakott, azon hely szomszédságában, ahol született, ahol mint gyermek üzte vidám játékait. Bár egész életében mindig tanult és olvasott és nem maradt el kortársaitól, sőt mint magiszter arra törekedett, hogy növendékei az élet modern követelményeinek megfeleljenek, öregségében — talán azért, mert sokat tünődött gyermekkorá kedves emlékein — sokkal szebbnek, jobbnak látta az elmúlt korszakot, annak konzervatív iskolai s nevelési rendszerét, sajnálkozva szemlélte a latin tanítás hanyatlását, az iskolai drámák, deklamációk alkonyát.

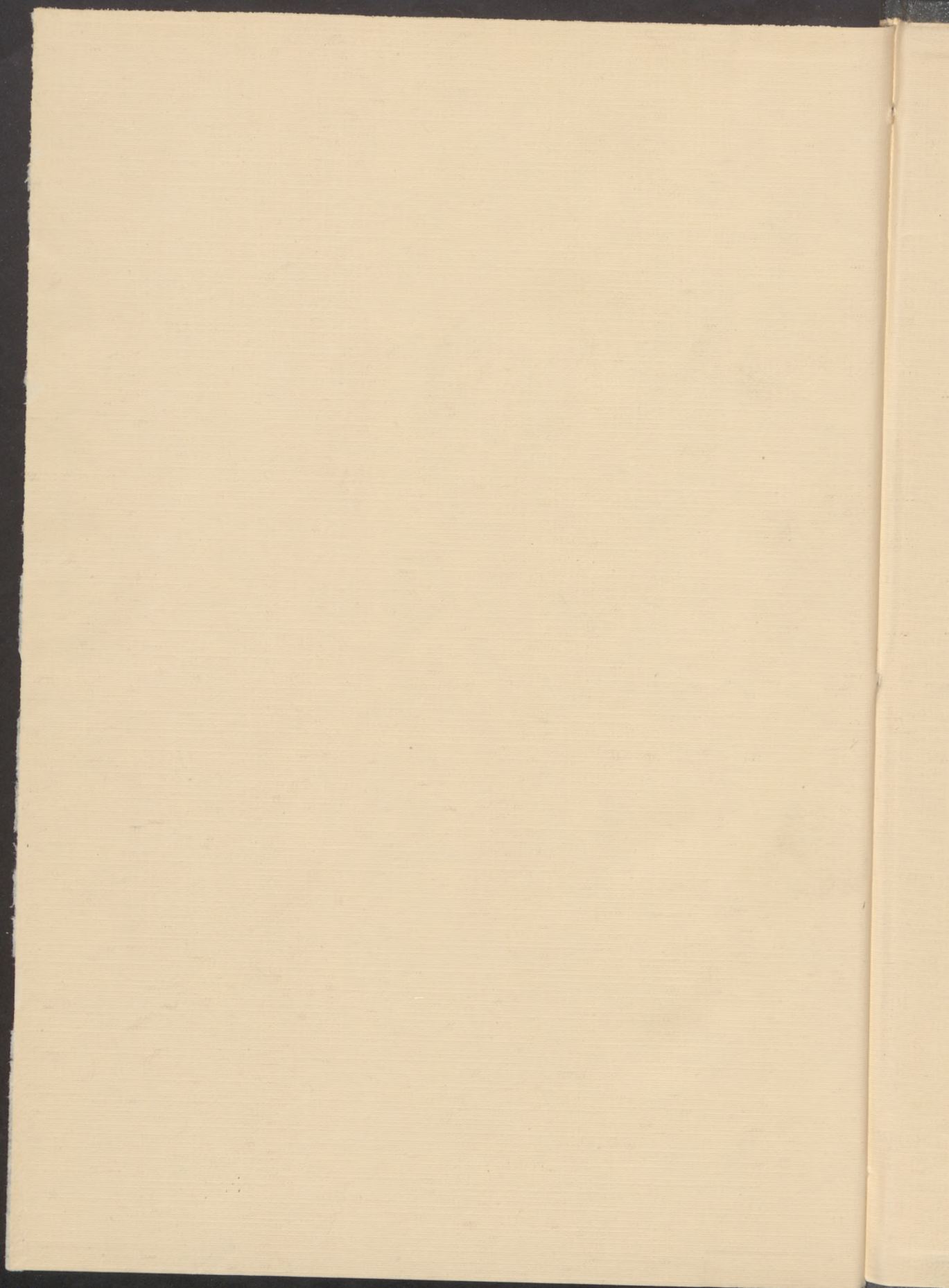
Kácsor istenadta szép tehetségét kitartó munkával sok irányban fejlesztette. Mint tanár páratlan közlő képességével, szelidségével tűnt ki. Ügyesen verselt, iskolai drámáival becsületet, hírt szerzett iskolájának. Üres óráiban folyton olvasott, írt, kivonatolt a maga gyönyörűségére, tanítványai okulására. Alig van piarista könyvtár, melyben ne volna valami kézirata. Történeti dolgozatait nem a fölfogás ereje, logikája teszi értékessé, hanem az adatok bősége, melyek a XVIII. század szerzetes-papi társadalmát sok oldalról megvilágítják. Mint e város szülötte, iskolánk egykori kiváló növendéke, derék tanára, mint lelkes krónikása azon intézménynek, mely intézetünket már közel két évszázadon keresztül fönntartja, megérdemli, hogy e helyen felelevenítsük nemes emlékezetét.

1974 APR 17

